

Kuşak-İçi ve Kuşaklararası Toplumsal Hareketliliğin Yörüngesi: Ankara İli Örneği

Irmak Karademir Hazır¹
Orta Doğu Teknik
Üniversitesi

Kezban Çelik²
Ondokuz Mayıs
Üniversitesi

Sibel Kalaycıoğlu³
Orta Doğu Teknik
Üniversitesi

Öz

Toplumsal tabakalaşma ve hareketlilik literatürünün gelişmiş olduğu ulusal bağlamlarda ampirik çalışmalar, ülke çapındaki eğilimleri belirlemek üzere ulusal düzeyde veri toplama yetkisi olan kurumlarca yapılmaktadır. Bu anlamda, verilerin temsil gücünün yüksek olması önemlidir ve örneklem geniş bir nüfusu içermelidir. Sunulan çalışmanın yürütüldüğü döneme kadar Türkiye’de ülke temsili olacak düzeyde bu tür bir araştırma yürütülmemiştir. Bu makalenin temel amacı bu eksikliği kısmen de olsa giderebilmektir. Bu çalışmada, Ankara kent merkezini temsil eden bir örneklem yardımı ile Türkiye’de toplumsal tabakaları belirleyen temel kriterler ile tabakalar arası hareketliliğin örüntülerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Araştırmanın soru kâğıdı, cevaplayan kişilerin üç kuşak öncesine kadar giderek, sosyoekonomik statü göstergelerini incelemeye izin verecek şekilde şekillendirilmiştir. Ulaşılan en temel sonuçlar ise şöyledir: (i) Türkiye’de yaşanan makro değişimler toplumsal tabakalaşmayı belirleyen en önemli etkidir, (ii) gözlemlenen tabakalar arası hareketlilik “mutlak hareketlilik” niteliği barındırmaktadır ve (iii) kuşaklararası hareketliliğin yönü cinsiyet ile ilişkilidir. Çalışmanın sonucunda bu bulguların önemi hem katmanlaşma literatürünün olgunlaştığı Anglo-Sakson literatürü hem de Türkiye’deki toplumsal dönüşüm tartışmaları ışığında değerlendirmiştir.

Anahtar Kelimeler

Toplumsal tabakalaşma • Sosyoekonomik statü ölçümü • Kuşak içi ve kuşaklar arası toplumsal hareketlilik • Ankara kent merkezi

¹ Yetkilendirilmiş yazar: Yrd. Doç. Dr. Irmak Karademir Hazır, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Üniversiteler, Dumlupınar Bulvarı No:1, Çankaya 06800 Ankara. Eposta: irmakka@metu.edu.tr

² Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Kurupelit Kampüsü, Kurupelit Samsun. Eposta: kezban.celik@omu.edu.tr

³ Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Üniversiteler, Dumlupınar Bulvarı No:1, Çankaya 06800 Ankara. Eposta: ksibel@metu.edu.tr

Toplumsal hareketlilik sınıf temelli tabakalaşma başta olmak üzere sosyolojinin gündemindeki birçok eşitsizlikleri anlamlandırmayı sağlayan önemli bir dinamiktir. Toplumsal hareketlilik literatürü, sınıf teorileri ve sınıfı ampirik olarak ölçmeye dayalı tartışmalarla diyalog hâlinde olmakla birlikte, 1950'lerden beri kendi gündemini oluşturmuş ve sosyoloji disiplini içinde bir alt alan olarak oldukça kurumsallaşmıştır.⁴ Toplumsal hareketlilik çalışmaları, toplumda egemen olan üretim ilişkileri, bu ilişkiler içinde çalışanların durumu, toplumda fırsatların ve olanakların dağılımı hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca toplumsal hareketliliğin nesiller arası ve/veya yaşam süresince deneyimlenen yönü (aşağı-yatay-yukarı) ve dinamiklerinin analizi, kurumsal yapıların birey üzerindeki etkisinden, toplumsal hareketlilikte aile ve sosyal ilişki ağlarının rolüne kadar birçok yapısal sürece de ışık tutabilmektedir.

Ancak Türkiye'de toplumsal hareketlilik ve sınıf temelli tabakalaşma çalışmaları oldukça sınırlı kalmıştır. Çok uzun yıllar Türkiye'de, katmanlaşma ve sınıf bakışı açısından sol siyasetin gündemi olarak görüldüğünden, Türkiye'nin iç dinamikleri anlaşılmasına çalışılırken toplumsal tabakalardan ve sınıf temelli analizlerden görece uzak durulmuştur. Hatta Türkiye'nin "sınıfsız ve imtiyazsız" bir ülke olduğuna dair göndermeler sıkça yapılagelmiştir. Şüphesiz ki bu kısıtlı ilgi Türkiye'de toplumsal tabakaların var olmadığı anlamına gelmemektedir. Hatta Türkiye, hem yaşadığı toplumsal dönüşümün ivmesi ve kapsamı sebebiyle, hem de kendine –ve Batı dışı toplumlara– özgü (mesela kadının iş gücündeki yeri, aile bağlarının toplumsal hareketliliğe etkisi gibi) bazı özellikleri sebebiyle, toplumsal tabakalaşma ve toplumsal hareketlilik açılarından detaylı bir incelemeyi hak etmektedir. Bu nedenle, toplumsal yapı analizleri için önemli bir referans oluşturan toplumsal tabakalaşma ve toplumsal hareketlilik konularının, Türkiye'nin kendi özgül tarihsel koşulları içinde çalışılmasının gerekliliği açıktır.

Sunulan bu çalışma makro düzeyde bir analiz için gerekli veri yetersizliğinden yola çıkılarak görece daha mikro düzeyde bir toplumsal tabaka ve hareketlilik çalışması yapmak, toplumsal tabaka ölçümü için bir araç geliştirmek amacı ile Ankara ili kent merkezi seçilerek Ankara kent merkezini temsil edici görgül ve niceliksel yöntemle gerçekleştirilen bir araştırmaya dayanmaktadır.⁵ Ankara'da farklı sosyo-ekonomik statü gruplarının dağılımı nasıldır? Bu farklı tabakalar ekonomik ve kültürel sermayelerini sonraki kuşaklara hangi dinamikler doğrultusunda aktarmıştır?

4 Uluslararası düzeyde büyük ölçekli örneklerle yapılan toplumsal hareketlilik çalışmalarının omurgasını *Toplumsal Katmanlaşma Araştırma Komisyonu*'nun (Research Committee on Social Stratification (RC28)) çıktıları oluşturmaktadır. Bu komisyon, bir yandan Uluslararası Sosyoloji Derneği'nin (ISA) rutin olarak toplanan alt çalışma gruplarından birisi olarak farklı ulusal bağlamların karşılaştırılabilir veri setlerinin oluşmasını sağlamakta aynı zamanda da *Toplumsal Tabakalaşma ve Hareketlilik Çalışmaları* (Research in Social Stratification and Mobility) isimli gündem belirleyici bir dergi yayımlamaktadır.

5 Araştırmada, Ankara ilinde toplumsal tabakaları belirlemeye yönelik bir ölçüm aracı geliştirilmesi, toplumsal hareketliliğin yönünün ve dinamiklerinin anlaşılması ve toplumsal tabakaları ayırt edici olabilecek bazı yaşam biçimlerinin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. *Türkiye Bilimsel Teknolojik Araştırma Kurumunun* (TUBİTAK) desteği ile (SOBAG 104 K 039) bu araştırma gerçekleştirilmiştir.

Toplumsal hareketliliğin yörüngesi nasıldır? Ankara kent merkezi örneğinin analizi üzerinden makalede bu sorulara yanıt aranmaktadır.

Yanıtlar aranırken öncelikle Batı temelli toplumsal hareketlilik literatüründe –özellikle son 30 yılda– sıklıkla vurgu yapılan gündemlerin neler olduğuna değinilecektir. İkinci bölümde, Türkiye’deki tabakalaşma yapısına dair literatüre değinilecek ve Türkiye’deki hareketliliğin anlamlandırılmasını sağlayacak toplumsal dönüşüm dinamikleri tartışılacaktır. Bulguların değerlendirildiği bölümde ise üç kuşakta değişen sosyoekonomik statü göstergeleri, sosyoekonomik statü (SES) grupları ve cinsiyet ayrımı dikkate alınarak tartışılacaktır. Sonuç bölümünde ise Türkiye’deki toplumsal tabakalaşmanın ve hareketliliğin oluşumu, gelişimi ve dönüşümüne dair tartışmaya yer verilecektir.

Toplumsal Hareketlilik

Toplumsal eşitsizlik dinamikleri, Batı’nın hem popüler hem de akademik gündeminde önemli yer tutmaktadır. Yakın zamanda hem Amerika’da hem de İngiltere’de gelire dayalı eşitsizliğin giderek arttığını gösteren çalışmalar kamuoyu ile geniş ölçüde paylaşılmıştır (Aldridge, 2001; Corak, 2013). The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) 2011 raporunda da “artan gelir eşitsizliğinin, yetenekli ve çalışkan insanların hak ettikleri ödülleri almalarına engel olarak, yukarıya doğru sosyal hareketliliği bastırabileceği” belirtilmiştir (OECD, 2011, s. 40). Bu çalışmalar gelir dağılımı ile kuşaklararası gelir hareketliliği arasında *The Great Gatsby Curve* (*Muhteşem Gatsby Eğrisi*) olarak isimlendirilen bir ilişki tespit etmiştir.⁶ Bu ölçümle birlikte avantaj ve dezavantajların kuşaklararası devrine dair tartışmalar, başta eğitim olmak üzere, devlet politikalarının yapısını tekrar sorgulamaya açmıştır. Çünkü toplumsal hareketliliğe izin veren ulusal yapıların daha açık ve daha demokratik olması gerektiğine dair genel bir kanı mevcuttur. Toplumsal açıklık/kapalılık konusu bu potansiyelleri nedeniyle gündemdeki yerini yakın zamanda kaybedecek gibi de görünmemektedir.

Şüphesiz ki eşitsizlik ve onun aktarımı konusu yeni olmayıp Platon’dan beri toplumu anlama çabalarının merkezinde olmuştur. Klasik sosyolojik düşüncenin önemli figürleri, toplumsal hareketlilik konusuna ayrıntılı ve doğrudan olmasa da toplumu algılayışlarının bir parçası ve tamamlayıcısı olarak değinmişlerdir. Mesela, tarihi sınıf çatışmaları üstünden okuyan Marx toplumsal hareketliliğin sınıf oluşumu ve sınıfsal eylem süreçlerindeki etkisini değerlendirmeye almıştır. Toplumu yönetenler (burjuva) ve yönetilenler (proletarya) olarak iki temel sınıf ekseninde çözümleyen Marx yönetilenler arasındaki zeki ve lider nitelikleri olan kişilerin, hareketlilik aracılığıyla yönetenlerin safına katılacağını ve onların iktidarlarını perçinleyeceklerini düşünmüştür. Toplumsal tabakalaşma-

⁶ The Great Gatsby Curve, daha eşitsiz dağılımın olduğu ülkelerde, kuşaklararası gelir hareketliliğinin de daha az olduğunu gösteren bir eğridir.

nın; ekonomik tabanlı ‘sınıf’, sosyal tabanlı ‘statü’ ve politik tabanlı ‘otorite’ gruplarının karışık bir bileşimiyle oluştuğunu ifade eden Weber, toplumsal hareketliliğin günümüz toplumlarında yaygın ve sürekli bir şekilde gerçekleştiğini savunmuştur. Farklı kültürel formasyonlara sahip birey veya grupların bu sirkülasyonda çeşitli yükselme veya düşme potansiyellerine sahip olabilecekleri de Weber’in Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu tezine önemli bir dayanak teşkil etmiştir. Toplumsal hareketlilik üstüne ilk sistematik çalışmaları yapan Sorokin’e göre ise farklı tabakalardaki her mesleğin kendince bir önemi vardır ve bu konumların hakkını verebilecek kişilerin bu yerleri doldurması elzemdir. Toplumsal hareketlilik sayesinde yetenekler toplumda iyi bir şekilde dağılabilmektedir. Ancak herkesin sadece yükselmeyi düşündüğü bir ortamda, bireysellik önem kazanırken “toplumu düşünme” ve “bağlılık” duyguları değer kaybedebilmektedir (Heath, 1981).

Toplumsal hareketlilik analizleri işlevselci, Weberyen ve çatışmacı teorik perspektiflerde tanımlanan sınıf ve statü kavramlarının, ölçülebilir birer değişkene dönüştürülmesini gerekli kılmıştır. Bu aşamada, perspektiflerin birbirilerinden neredeyse aynı veri setinin analizinden farklı çıkarımlar yapabilecek kadar ayrıştığını not etmek gerekmektedir. Ancak yine de bu literatür içerisinde toplumsal hareketliliğe yaklaşım, ölçme metodları ve sorulan araştırma sorularının politik bağlamı açısından bir yörünge bulmak mümkündür. Ganzeboom, Treiman ve Ultee (1991) bu literatürde “dört dönemleştirme”den bahsetmenin olanaklı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu dönemselleştirmeye göre, ilk kuşak toplumsal hareketlilik literatürü İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşmuştur. Temel başarısı ise ulus-devletlerin tabakalaşma örüntülerini karakterize eden *olasılıklı örneklem araştırmaları* (probability sample survey) olmalarıdır. Glass ve Hall’un (1954) 12 ülkenin periyodik tabakalaşma ve hareketlilik verilerini kullanarak genel bir çerçeve yaratma çabası, bu konudaki ilk adımlardandır. Lipset ve Bendix’in (1959) 10 gelişmiş ülkenin verilerini kullanarak yaptığı kuşaklararası hareketlilik tabloları ve Miller’in (1960) 17 ülkenin verilerini kullanarak oluşturduğu tablolar da daha sonra birçok araştırmada zenginleştirilerek kullanılmıştır (Grusky & Hauser, 1984; Jones, 1969; Lenski, 1966; Marsh, 1963; McClendon, 1980). Bu çalışmalarda *mesleki hareketlilik* (occupational mobility) genel olarak birincil önemdedir. Bu kapsamda yapılan karşılaştırmalı çalışmalarda ise toplumsal hareketlilik örüntülerinin endüstrileşmiş ülkelerde büyük ölçüde aynı olduğu sonucuna varılmıştır (Lipset & Bendix, 1959). Ancak sonrasında yapılan çalışmalar bu bulguların geçerliliğine gölge düşürmüştür. Toplumsal hareketliliğe, ulus devletlerin oturmaya başladığı savaş sonrası dönemde verilen bu önemin siyasal bir bağlamı da vardır, çünkü daha önce de değinildiği üzere, kuşaklararası mesleki statülerdeki değişimler farklı rejimlerin sürdüğü toplumların (kapitalizm/sosyalizm) ne kadar açık ve ne kadar demokratik olduğunu ölçen bir gösterge olarak kabul edilmiştir.

İkinci kuşak toplumsal hareketlilik çalışmalarının araştırma soruları savaş sonrası döneminkinden farklı olmuştur. Vurgu, kuşaklar arası hareketliliğin ne kadar olduğu sorusundan, *statünün kuşaklar arası aktarımının* tam olarak nasıl sağlandığı soru-

suna kaymıştır. Aynı zamanda, mesleki hiyerarşi şemaları dönüşmüş, yeni istatistiki analiz teknikleri denenmiştir (Blau & Duncan, 1967; Duncan, 1969; Treiman, 1970). Bu yeni teknikler statü aktarımında eğitim başta olmak üzere etkin olan diğer dinamikleri ayırtmış ve böylece eğitimin temel mekanizma/dinamik olduğu görülmüştür. Ayrıca yine bu dönemde, bireylerin; bilişsel yetenek, oturdukları muhit, etnik kimlikleri, dinleri gibi faktörlerin de statülerinin oluşmasındaki rolleri irdelenmiştir. Bu hususlar daha karmaşık analiz yöntemleriyle incelenmeye başlanmış, fakat karşılaştırmalı çalışmalarda kullanılmamıştır.

Üçüncü kuşak çalışmalar benzer sorular etrafında örgütlense de yeni istatistiki teknikler kullanarak bir önceki nesilden farklılaşmıştır. Bu teknikler tespit edilen hareketliliğin ne kadarının mesleki yapıdaki dönüşümden kaynaklandığını, ne kadarının sosyal kökene göre farklılaşan başarı şanslarından kaynaklandığını tespit etmeyi mümkün kılmıştır. Özellikle Erikson ve Goldthorpe'un yürüttüğü *Sanayi Ülkelerinde Toplumsal Hareketliliğin Karşılaştırmalı Analizi* (Comparative Analysis of Social Mobility in Industrial Nations [CASMIN]) projesi ve projeden çıkan ve yayınlanması 1992'yi bulan *The Constant Flux* kitabı bu konuda öncü olmuştur. Blau ve Duncan'ın (1967) araştırmasından da etkilenecek yapılan bu çalışma 12 gelişmiş ülkenin meslek ve eğitim kategorilerinin karşılaştırmalı hâle getirilmesini sağlamıştır. Bu çalışma sonunda, bugün hâlen kullanımda olan, 12 kategorili EGP (Erikson-Goldthorpe-Portocarero) adlı mesleki şema ortaya çıkmıştır. Bu çalışmaya göre bireylerin toplumsal hareketlilik ihtimali (mobility chances) gelişmiş ülkelerde birbirine yakındır,⁷ ancak mesleki yapıdaki kuşaklar arasındaki değişiklikler ülkeden ülkeye farklılaşmaktadır. Bir başka ifadeyle, ölçülen el-kafa emeği oranı ya da profesyonel mesleklerin yapısı ülkeden ülkeye değişmektedir, çünkü uluslara özgü mesleki yapılar bu gruplarda kategorize edilecek insanların sayısını sınırlamaktadır.

Treiman ve Ganzeboom'un (2000) dördüncü kuşak olarak adlandırdığı toplumsal hareketlilik çalışmaları 1990'lardan başlayarak günümüze kadar gelen zamandaki araştırma projelerini kapsamaktadır. Bir başka deyişle, bu kuşak henüz yapım aşamasındadır ve hakkında çok detaylı çıkarımlar yapmak oldukça güçtür. İlk izlenimlere göre ilk üç kuşağın sorularına ek olarak bu kuşakta gündem daha çeşitlidir. Müller ve Shavit'in (1997) 13 ülkenin verilerini içeren çalışması bu yenilenen gündeme örnek olarak gösterilebilir. Bu çalışma katmanlaşma ve hareketlilik dinamiklerine ışık tutmak için, eğitim sistemindeki farklılaşmanın (okul tipleri, müfredat gibi), bireylerin ilk iş statüleri ile olan ilişkisini nicel ve nitel bir analize tabii tutmaktadır. Böylece araştırma vurgusu kuşaklar arasındaki mesleki statü farklılaşmasının analizinden öteye taşınmıştır. Bu kuşakta özellikle iş gücünün iktisadi büyüme veya küçülme eği-

7 Ancak endüstriyel ülkelerdeki genel sosyal akışkanlığın (common social fluidity) benzerliğine dair bulgular; Wong (1990)'un bu ülkelere dair 1970 verilerini kullanarak karşılaştırmasında ve Ganzeboom'un (1989) 35 ülkenin verilerini kullanarak oluşturduğu 6*6'lık 149 tablo yarattığı çalışmasında çürütülmüştür.

limlerinden, siyasi rejim değişikliklerinden ve uygulanan sosyal politikalardan nasıl etkilendiği sorgulanmaya başlanmıştır. Aynı zamanda, veri analizinde kullanılan istatistikî teknikler de daha komplike ve kapsamlı hale gelmeye devam etmiştir.

Bu kısa değerlendirmenin de gösterdiği gibi gittikçe çeşitlenen ve gelişen toplumsal hareketlilik literatüründe *eğitim durumu ve mesleki statü belirleyici* olarak alınmış ve önemli gündem maddeleri şunlar olmuştur: Fırsat eşitliğinin boyutları ve kapsamı, ekonomik ve sosyal değişim ile sosyal hareketliliğin ilişkisi ve sosyal hareketliliği etkileyen faktörlerin göreceli etkileri. Bu noktada, Türkiye ölçeğinde toplumsal hareketliliği anlamlandırma çabası için elzem olduğu düşünülen iki önemli gündem maddesine daha işaret etmek gerekmektedir. Birincisi, *mutlak hareketlilik* (absolute mobility) ile *nispi hareketlilik* (relative mobility) arasındaki farkın önemine dair yürütülen tartışma ile ilişkilidir. Kuşaklararası *mutlak hareketlilik* bir kuşağın, kendinden önceki kuşağa kıyasla ne kadar kazanımı ya da kaybı olduğunu ölçmektedir. (Kuşaklararası) *nispi hareketlilik* ise, bireylerin bir önceki kuşaklarına göre pozisyon değiştirebilme ihtimallerini ölçer. Özellikle CASMIN projesi ekseninde Goldthorpe'un tartışmaya açtığı, yakın zamanda ise ulusal siyasal bağlam (İngiltere) ile ilişkisine yüksek sesle işaret ettiği bu fark, eğitimin bir hareketlilik aracı olduğuna dair genel geçer fikri sarsmaktadır. Goldthorpe'un (2013) da işaret ettiği üzere, yakın zamanda, özellikle İngiltere bağlamında, eşitsizliklerin giderek arttığı ve yukarı doğru hareketlilik imkânlarının azaldığı yönünde bir kanı oluşmuştur. Özellikle refah devletinin küçülmesine karşı duruş sergileyen politik aktörler, toplumsal hareketliliğin savaş sonrası dönemdeki altın günlerini kaybettiğini ve batı toplumlarının küçülen refah devleti sebebiyle artık eskisi kadar açık toplumlar olmadığını vurgulamaya başlamıştır. Hızla popülerleşen bu gündem özellikle eğitim sistemindeki değişikliklerin tartışılmasına sebep olmuştur. Bu tartışmayı desteklemek için hane gelirindeki kuşaklararası düşüşü gösteren veri setleri kullanılmıştır. Ancak Goldthorpe savaş sonrası dönemde tespit edilen artan hareketliliğin aslında mutlak toplumsal hareketlilik olduğunu ve mesleki yapıdaki değişikliklerden kaynaklandığını göstermiştir. Yani, çocukların koşulları ebeveynlerine göre iyileşmiştir çünkü orta kademeyi genişleten-artan profesyonel ihtiyacı, büyüyen servis sektörü vs. gibi koşullar bu hareketliliği mümkün kılmıştır. Başka bir statüye geçme şanslarının hesaplanmasından oluşan göreceli hareketlilik oranı dikkate alındığında, Goldthorpe (2013) İngiltere özelinde yıllar içerisinde herhangi bir değişiklik tespit edememiş ve tespit ettiği durumun "trendsiz dalgalanma" modeli izlediğini belirtmiştir. Kısaca, sınıf yapısında uzun vadeli bir "çözülme", "akışkanlık"ta artış ve (bunun yansıması olarak) meritokrasiye doğru bir hareketlilik olmadığı görülmüştür. Toplumların açıklığını/kapalılığını esas olarak nispi hareketliliğin ölçtüğünü iddia eden Goldthorpe'a göre ne toplumsal hareketlilik savaş sonrası dönemde bir "altın çağ" yaşamıştır ne de eğitimin yaygınlaşmasına dair politikalar toplumu daha akışkan ve demokratik yapmıştır. Eğitimin eşitsizliklerle yakından ilgisi olduğunu kabul etmekle birlikte, Goldthorpe toplumu açık hale getir-

menin esasen iktisadi politikalar aracılığıyla “yukarı” pozisyonları arttırmakla mümkün olduğunu ve sadece eğitime yatırım yapmanın, toplumların kapalılık sorununu çözeceğine inanmanın, yanılıcı olduğunu iddia etmektedir.

Buna ek olarak, CASMIN projesi yapısal faktörlerdeki değişikliklerin hareketlilik eğilimleri ile ilişkisinin ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Yukarıda da değinildiği gibi bu proje hareketlilik dinamiklerinin, gelişmiş ülkeler arasında bu ülkelerin farklılaşan mesleki yapılarına bağlı olarak değişkenlik gösterdiğini tespit etmiştir. Yani, gözlemlenen hareketlilik eğilimlerini yorumlarken, hem hareketliliğin ne kadarı mutlak ne kadarı nispi sorusunu hem de incelenen ulusun kendine özgü mesleki yapısını göz önüne almıştır. Bu yapılmadığında gözlemlenen hareketliliğin fırsatların dağılımıyla olan ilişkisi gözden kaçmaktadır. Bu noktadan hareketle, özellikle yakın zamanda büyük dönüşümler yaşayan Türkiye’nin özgün koşullarını dikkate almanın, yorumlama noktasında fark yaratacağı düşünölmektedir.

Yukarıda tartişılan toplumsal hareketlilik literatürüne eklenmesi gerekli ikinci husus ise toplumsal cinsiyetin hareketlilik ile olan ilişkisidir. Kolayca fark edileceği üzere, ilk kuşak çalışmalarında, kadının kendine özgün bir hareketlilik deneyimi olduğu göz ardı edilmiş ve kadınların sosyoekonomik pozisyonları evli oldukları erkeklerin statü pozisyonu ile eş varsayılmıştır. Goldthorpe’un da sahip olduğu bu yaklaşım, hareketlilik literatüründe *konvansiyonel bakış* (conventional view) olarak adlandırılmıştır. Ancak bu konvansiyonel bakış ciddi şekilde eleştirilmiş, özellikle 1980’lerden sonra kadın hareketliliğinin erkek hareketliliğine bağlı fakat birbirinden ayrı süreçler olarak ele alınması gerektiği vurgulanmaya başlanmıştır (Marshall, 1988). Sadece erkek hareketliliğine dayanan araştırmaların kaçınılmaz olarak toplumun geneli hakkında eksik bir tablo sunacağı savunulmuştur (Abbot, 1990). Yakın zamanda yapılan ampirik çalışmalar bu eksikliğin detaylarına ışık tutmuştur. Mesela, İskoç Hareketlilik çalışması erkek ve kadınların hareketlilik dinamikleri niceliksel bir benzerlik gösteriyor olsa da niteliksel olarak farklılaştığını göstermiştir (Chapman, 1990). Çalışma kadınların yukarıya doğru hareketlilik yüzdesini erkeklerden farklı olarak daha çok rutin, masa başı, düşük nitelikli mesleklere olan hareketliliğinin oluşturduğunu açığa çıkartmıştır. Payne, Payne ve Chapman’ın (1990) çalışması ise sanayide mesleki dönüşümlerin, yeni iş gücü talep ederek hareketlilik dinamiklerini etkilediğini, ancak bu taleplerin cinsiyete dayalı bir örüntüsünün olduğunu göstermiştir. Bir başka deyişle, her meslek grubunun aynı ölçüde kadın ve erkek hareketliliği sağlamadığı için ayrı ayrı incelenmesi gerekmektedir. Miller ve Hayes’in çalışması (1990) ise annenin eğitim seviyesinin, bireyin statüsü üzerinde babanınkinden farklı ve ondan bağımsız etkileri olduğunu ve dolayısıyla sosyal kökenin sadece hane reisi üzerinden ölçülmesinin bu dinamiğin gözden kaçmasına sebep olduğunu ortaya çıkartmıştır. Benzer bir şekilde, Kye ve Mare (2012) annenin eğitim yılının; onun evlenme yaşı, sahip olacağı çocuk sayısı, ilk işine gireceği yaşı ve pozisyonu gibi birtakım değişkenleri dolaylı

olarak etkilediğini göstermiş ve buna dayanarak kadının statüsünün bir sonraki kuşak üzerindeki çoklu etkilerini tartışmıştır.

İlk kuşak literatürde eksik olan ve bugün ciddiyetle gündeme alınan *toplumsal cinsiyet* konusunun, Türkiye’ye özgü dinamikleri anlamak için de elzem olduğu açıktır. Türkiye’de kadınların eğitim yılı ortalaması ve çalışma hayatına katılımı sınırlıdır. Dolayısıyla bu değişkenler, avantajlı olanlar lehine ciddi oranda fark yaratmaktadır. Sadece erkek hane halkı reisi üzerinden yapılan mesleki şemalar ile hareketliliği ölçmek, kadınların kültürel sermayeleri üzerinden bir sonraki kuşağa aktarılan avantajların görülmesini de engelleyecektir. Chapman’ın işaret ettiği, mesleki yapının cinsiyete dayalı bölünmesi Türkiye’nin iş piyasasının da belli başlı özelliklerindedir, dolayısıyla niceliksel olarak yakın olsalar bile, kadınların her yukarıya doğru hareketliliği, erkeklerinkiyle niteliksel olarak benzeşmemektedir. Bu sebeplerle, literatürün de işaret ettiği gibi, özellikle Türkiye gibi hızlı modernleşme ve okullaşmaya rağmen kadının iş gücüne katılımının sınırlı olduğu, iş piyasasının oldukça cinsiyetçi olduğu ülkelerde, kadınların ve erkeklerin mesleki statüleri ve eğitim durumlarının bireyler üzerindeki etkisinin ayrı ayrı incelenmesi gerekmektedir. Takip eden bölümde Türkiye’nin katmanlaşma ve hareketlilik literatürü tartışılırken ulusal-yapısal özgünlükler, mutlak/nispi hareketlilik farkı ve kadın hareketliliği dikkate alınacaktır.

Türkiye’de Katmanlaşma ve Toplumsal Hareketlilik Dinamikleri

Toplumsal hareketlilik konusu, Türkiye’nin sosyal ve ekonomik yapısının ve değişiminin anlaşılması bakımından önemli olmakla birlikte bu konu üstüne ülke çapında yapılmış kapsamlı alan araştırmaları bulunmamaktadır. Bu konuda ülke literatürüne bakıldığında, yapılan araştırmaların ya sadece belli bir bölge ya da yerleşim birimini içerdiğini ya da araştırmanın sorunsalının doğrudan sosyal hareketliliği içermediği görülmektedir. Ülke çapında düzenli olarak yapılmakta olan Nüfus Sayımı ya da Hanehalkı Tüketim ve Gelir Anketleri gibi araştırmalarda bu konuya dair sorular bulunmamaktadır. Yine 1968 yılından beri düzenli olarak beş yılda bir Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından yapılan Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları’nda toplumsal hareketliliğe dair sınırlı sayıda soru sadece 1988 araştırmasına kadar sorulmuştur. Bu tarihten sonra bu konuya ilişkin sorular söz konusu araştırmanın içeriğinden çıkarılmıştır.

Türkiye’deki tabakalaşma yapısına dair yapılan çalışmaların birçoğu eşitsizliği tabakalaşma ve hareketlilikten ziyade sınıf oluşumu, sınıf deneyimi ve bilinci ekseninde tartışmıştır. Bu çalışmaları derinlemesine incelemek bu makalenin kapsamı dışında kalsa da Türkiye’ye özgün genel yapıyı, özellikle de gelişmiş Batı literatüründe yeri olmayan özgün dinamiklerini anlamak için faydalı olacaktır. Örnek vermek gerekirse, tarihsel bir perspektifle Keyder, Osmanlı’da ve Türkiye’de devlet geleneğinin sınıflar arasındaki dengeyi nasıl etkilediğini incelemiştir. Bu çalışma Osmanlı-Türkiye arasındaki sınıf-tabakalaşma eksenindeki devamlılığı-kopuşları göstermekte ve sosyal

sınıfların ideolojik oluşumuna dair de kapsamlı bir analiz sunmaktadır. Benzer bir şekilde Gülalp de (1993) devletin sermaye birikimindeki rolüne vurgu yapmış ve farklı birikim süreçlerinin sınıflar arasında ne tür koalisyonlar kurulmasına sebep olduğunu incelemiştir. Devletin Türkiye'deki sınıf/tabakalaşma dinamiklerindeki rolüne dair vurgu Boratav'ın çalışmalarında da mevcuttur. Boratav'a göre (2005), Türkiye'deki literatür bürokraside çalışanların ayrı bir devlet sınıfı sayılıp sayılamayacağı sorusuna takılıp kalmıştır. Osmanlı döneminde çiftçilerin artı değerinden geçimini sağlayan bürokrasi sınıfı yerine, 20. yüzyıl Türkiye'sinin bürokrasisi maaşlı memurluğa dönüşmüştür ve bu yüzden de bu kesim orta katmanlar içinde görülmelidir. Kendi ampirik çalışmasında ise kullandığı tarihsel materyalizm perspektifiyle tutarlı olarak üç farklı üretim biçiminden doğan ve birbiriyle çatışma içinde olan altı sınıflı bir ölçek kullanmıştır. Devletin, sınıf yapısının kurulmasındaki rolüne ve yakın tarihte bürokrasinin ayrıksı pozisyonuna gönderme yapan bu tartışmalar, güncel ölçümlerde işverenin niteliğinin (kamu/özel) hesaba katılması gerektiği fikrini vermektedir.

Türkiye'deki sınıf eksenli çalışmaların bir diğer bölümünü ise belirli bir toplumsal sınıfa odaklanan çalışmalar oluşturmaktadır. Çeşitli araştırmalarda işçi sınıfının oluşumu ve statüsü (Baydar, 1999; Kalaycıoğlu, 1995; Koray, 1999; Özügürlü, 2008) ve orta sınıfın dinamikleri (Ayata, 2003; Karademir Hazır, 2013; Öncü, 2000) mercek altına alınmıştır. Daha bütüncül, tüm katmanları kapsayacak ve özellikle de katmanlaşma terminolojisini kullanan en eski çalışmalardan biri ise 1946-47 yılları arasında, Mübeccel Kıray ve ekibi tarafından Ankara'da yapılmıştır (Kıray, 2005). Bu araştırmanın amacı farklı statü gruplarının tüketim alışkanlıklarının nasıl farklılaştığını anlamaktır. Ancak statü grupları belirlenirken, meslekten ve eğitimden ziyade mobilya, mutfak gereçleri, tüketilen gıda türleri, ücretli bir yardımcı çalıştırıp çalıştırılmadığı gibi özelliklere bakılmıştır. 500 kişiyle yapılan bu çalışmada, 99 hane en alt, 90 hane alt-orta, 200 hane orta, 70 hane üst-orta ve 33 hane üst statü kategorisinde gruplanmıştır. Şüphesiz ki kullanılan bu ölçek, Batı kaynaklı tabakalaşma literatürü ile diyalog kurulmasına elverişli olmamakla birlikte dönemin Ankara'sı için haneler arası farklılık yaratacak değişkenleri kullandığı için anlamlıdır. Kalaycıoğlu'nun (1997) Ankara'nın üç gecekondu mahallesinde yaptığı niteliksel çalışma da ulusal bağlamın özgünlüğünü açığa çıkartmaktadır. Bu araştırmaya göre göç, gelinen yerleşim biriminin büyüklüğü ve gelinen bölgenin ve farklı mezhep gruplarına dâhil olmak gibi etmenlerin göç eden kuşakların bir sonraki kuşaklardan beklentilerinde ve onlara sağladıkları fırsatlarda ciddi farklılıklar yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmadan genel çıkarsama göçün genel olarak dikey hareketliliğe olumlu katkılarının olduğu, fakat bireylerin ve ailelerin sosyal kökenlerinin bu hareketliliğe bazen olumlu bazen de olumsuz yanıt verebileceği yönündedir. Türkiye'deki toplumsal hareketlilik olgusunu sınıf, statü ve meslek grupları açısından incelemenin yeterli olmadığını gösteren bir diğer çalışma, yine göç ve aile bağlantılarının önemini açığa çıkartmıştır (Kalaycıoğlu, Kardam, Tüzün & Ulusoy, 1998). Bu çalışmanın bulgularına göre göç

toplumsal hareketliliğin ilk adımı olarak görülmektedir ve diğer bir dinamik olan aile bağlantıları ise toplumsal hareketliliğin yukarı veya aşağı doğru olmasında belirleyici unsur olmaktadır. Aile desteğinin de çeşitli yollarla gerçekleştiği ortaya çıkmıştır. En önemli yolun ise “havuz oluşturma”, yani bütün ailenin gelirinin tek kaynaktan toplanması ve aile üyelerine daha iyi koşullar sağlamak için kullanılması olduğu görülmüştür. Diğer bir yolun ise babanın sosyal sermayesi sayesinde erkek çocuğun veya yakın akrabaların işe yerleştirilmesi olduğu tespit edilmiştir.

Göç deneyiminin, hareketlilik dinamiklerinde bu kadar etkili olmasının nedeni Türkiye'nin, Batıdaki ivmesiyle karşılaştırılmayacak hızda gelişmiş olan şehirleşme sürecidir. Göç dalgaları, şehirleşme oranını arttırırken, farklı dönemlerde farklı motivasyonlarla ilerlemiştir. 1923'ten bu yana yaşanan göçlerin itici ve çekici dinamiklerini analiz eden İçduygu ve Sirkeci'ye (1999) göre 1950-60 arasındaki ikinci dalgada kırdan-kente itici,⁸ 1960'tan sonra yaşanan göç dalgasındaysa kente çekici⁹ faktörler etkili olmuştur. 1980'den sonra başlayan son dalgayı, etnik çatışmadan kaynaklı zorunlu göç oluşturmuştur. Tüm bu dinamikler neticesinde kır nüfusu 1970 ile 2013 arasında %71,3'ten %24,5'e düşmüştür. Bu dönüşüm hem mesleki gruplara dair olan şemayı, hem de hareketlilik dinamiklerini etkilemiştir. Kayıt dışı ekonomi büyümüş, geleneksel meslek şemalarında yerleştirilmesi güç olan düzensiz işler ve işsizlik statüsü artmıştır. Bu değişimin toplumsal cinsiyet-hareketlilik ilişkisi boyutu da göz ardı edilmemelidir. Çünkü kırdan küçük toprak sahipliği veya tarımda ücretsiz aile işçisi konumunda bulunan kadınların birçoğu, kente göçtüğünde, yine geleneksel meslek ölçeklerine yerleştirilemeyen, ev hanımlığı statüsüne geçmişlerdir. Bir başka deyişle, göç deneyiminin hareketliliğe etkisi, bireylerin statülerine ve cinsiyetlerine göre değişmiştir.

Türkiye'nin modernleşme sürecinin, toplumsal hareketliliğin dinamiklerini belirlediği bir diğer nokta işgücü piyasasındaki dönüşümlerdir. Bilindiği üzere hizmet sektörünün gelişmiş ülkelerde üretimin yerini alması, gelişmekte olan ülkelerde ise tarımın yerini alması sektör dönüşümü –tertiarization– (üçüncül sanayileşme) olarak nitelendirilmektedir. Tanım ile tutarlı olarak Türkiye'de de 1980'lerden sonra kırsal işgücü küçülmüş ve yerine hizmet sektörü büyümüştür. Net rakam vermek gerekirse, 1988 yılında toplam istihdamın %46,5'i tarımda, %21,5'i sanayide ve %32'si hizmetler sektöründe çalışırken, bu oranlar 2013 verilerine göre sırasıyla %23,5 (tarım), %26,4 (sanayi) ve %50 (hizmet) şeklinde gerçekleşmiştir. Sektörler arasında değişen bu denge profesyonel iş gücü ihtiyacını arttırarak orta statü grubunu oluşturan mesleklerde artışı mümkün kılan yapısal bir faktör olmuştur. Yine bu dönüşümle eş zamanlı giden ve toplumsal hareketliliğin dinamiklerini direkt etkileyen bir başka

8 Tarımsal üretimin makineleşmesi ve toprak sahipliğine dair yasaların değişmesi bu faktörlerden en önemlileri olarak sıralanmıştır.

9 İletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişmesi önemli bir çekici etken olmuştur.

faktör de okullaşma oranındaki değişikliklerdir. Yeni büyüyen hizmet sektörünün kalifiye çalışan ihtiyacına yaygınlaşan eğitim olanakları cevap vermiştir. 1935'te %19,2 olan okuma yazma oranı, 2014 yılında %98'e (erkeklerde %100, kadınlarda %90) çıkmıştır. 1950 ile 2011 arasında üniversite seviyesindeki okullaşma oranı %1,3'ten 2011 yılına gelindiğinde brüt yükseköğretim okullaşma oranı %61'e yükselmiştir. Sektörel değişiklik ile birlikte eğitim alanındaki değişimler, katmanlaşma dinamiklerini etkilemiş, orta statü grubunun genişleyebileceği ortamı yaratmıştır.

Genel olarak iyileşme eğilimi gösteren eğitim istatistiklerine dayanarak, eğitimde eşitsizliğin azaldığı yönünde bir çıkarım yapmak yanıltıcı olacaktır. Esasen toplumsal eşitsizlik ve hareketlilik dinamikleri açısından bu oranlardan daha önemli olan "hangi toplumsal statü grubundaki bireyler, bir sonraki kuşağına daha avantajlı eğitim olanakları sunabilmiştir?" sorusunun cevabıdır. Bu soru Golthorpe'un önemle işaret ettiği, mutlak ve nispi hareketlilik arasındaki fark ile de yakından ilişkilidir. Yine benzer bir şekilde sorgulanması gereken önemli bir diğer nokta iş piyasasında değişen yapıdan ve açılan orta statü grubu çalışan talebinden hangi statü grubundakilerin faydalanabildiği veya hangi statü grubunun –göç dâhil olmak üzere– bu yapısal değişiklerden ötürü bir sonraki kuşağı dezavantaj aktarmak zorunda kaldığıdır. Üç kuşağın eğitim, mesleki statü ve sosyoekonomik statü değişimlerini, toplumsal cinsiyet değişkenini de hesaba katarak Türkiye'nin hızlı modernleşme ve yapısal dönüşüm macerası bağlamına oturtacak olan araştırma sonuçları, bu sorulara ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın Metodu ve Statü Endeksi

Örneklem

Toplumsal tabaka ve hareketlilik çalışmaları dünyada ülke çapındaki eğilimleri belirlemek üzere ulusal düzeyde veri toplama yetkisi olan kurumlarca yapılmaktadır. Bu anlamda toplumsal tabakalaşma verilerinin temsil gücünün yüksek olması önemlidir ve geniş bir nüfusu içermelidir. Çalışmanın yapıldığı döneme kadar Türkiye'de temsili örneklem ile yapılmış bir tabakalaşma çalışması bulunmamaktadır. Bu çalışmada Ankara kent merkezi temsili bir veri seti aracılığı ile toplumsal tabakalar, toplumsal tabakaları belirleyen temel kriterler ile tabakalar arası hareketliliğin örüntülerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Sosyoekonomik Statü Ölçüm İndeksi

Örnekleme tasarımı olarak çok aşamalı küme örnekleme yaklaşımının kullanıldığı çalışmada Ankara kent merkezini temsil eden 2400 haneden oluşan bir örneklem belirlenmiştir. Saha evresinde 1769 haneye ulaşılarak belirlenen örneklemin %73,7'sine ulaşılmıştır. Veri toplandıktan sonra mevcut literatür dikkate alınarak top-

lumsal tabakanın ölçülebilmesi için değişkenler belirlenmiştir. *Bireylerin ve/veya hanelerin sosyal hiyerarşi içindeki konumları/pozisyonları belirlenirken “hane” analiz birimi olarak değerlendirilmiştir.*¹⁰ Bu kapsamda (i) gelir, (ii) iş/meslek, (iii) mülkiyet, (iv) eğitim, (v) sahip olunan eşyalardan oluşturulan değişkenler ile toplumsal tabaka indeksi geliştirilmiştir¹¹. Bu beş değişkene ait puanların aynı ölçek üzerine getirilmesi amacıyla Z dönüşümü uygulanmış, her biri ortalaması 0 standart sapması 1 olan puanlara dönüştürülmüştür. Değişkenler faktör analizine tabii tutulmuş, tek boyutlu bir yapı gösterdikleri gözlenmiştir. Bu tek boyut ile toplamdaki değişimin %55,6’sı açıklanabilmektedir. Değişkenlerin almış oldukları faktör yüklerinin en düşüğü 0.54, en yükseği 0.84 olarak bulunmuştur. İç tutarlılık katsayısı olarak hesaplanan ve güvenilirliğin bir ölçüsü olan Cronbach Alfa katsayısı da 0.79 olarak hesaplanmıştır. SES puanına göre SES gruplarının belirlenmesinde, ortalamadan olan uzaklıklar dikkate alınarak kesme noktaları oluşturulmuştur. Buna göre oluşturulmuş puan aralıkları Tablo 1’de sunulduğu gibi olmuştur. Böylece üst (A), üst-orta (B), orta (C1) alt-orta (C2) ve alt (D) şeklinde beş SES grubu belirlenmiştir.

Tablo 1
SES Puan Aralıkları

SES Grubu	n	$\bar{X}$	S	En Düşük	En Yüksek
Üst	58	74,31	4,56	70,01	88,82
Üst Orta	249	64,35	2,76	60,04	69,98
Orta	463	54,51	2,81	50,03	59,99
Alt Orta	661	44,97	2,80	40,02	49,99
Alt	294	37,27	2,02	31,07	39,99
Toplam	1725	50,00	10,00	31,07	88,82

Veri Toplama Araçları

Toplumsal hareketlilik ölçümü. Araştırma kapsamında uygulanan anket hem toplumsal tabaka hem de toplumsal hareketliliğin ölçülmesi için gerekli olan verileri içerecek şekilde hazırlanmıştır. Araştırmanın ilk aşamasında toplumsal tabaka puanlaması yapılmış ve toplumsal tabakada edinilen yerin tüm haneyi temsil ettiği varsayılmıştır. Böylece toplumsal tabakasını haneden almış olan bireyin toplumsal hareketliliği ölçülmüştür. Toplumsal hareketliliği ölçebilmek için kullanılan değişkenler ise şunlardır: Bireyin hanesinden aldığı SES puanı ve SES grubu, bireyin eğitimi, babanın eğitimi, annenin eğitimi, dedenin eğitimi, bireyin işi, babanın hayatının

10 Buna göre hane halkı üyesi şöyle tanımlanmıştır: *hanede yaşama süresi bakımından bir sürekliliğe sahip olan, hanenin gelirinden beslenen/ortak olan ve/veya evin temel gelir kaynaklarından birini oluşturan, hanenin kararlarına dâhil edilen, karar alım süreçlerine katılan ve/veya bu kararlardan etkilenen her birey hane halkı üyedir.* Hane üyesi tanımlandıktan sonra üyeye ilişkin iki kriter daha belirlenmiştir. Buna göre hane üyesi “hane üyesi tanımına uyan 18 yaş ve üzerinde olan” ve “görüşme yapmaya bir engeli bulunmayan” (konuşmaya engel olacak düzeyde hasta, yaşlı, engelli kişiler gibi) kişiler olarak sınırlanmıştır.

11 İndekse dâhil edilen değişkenler, değişkenlerin nasıl belirlendiği ve nasıl oluşturulduğuna ilişkin olarak Kalaycıoğlu ve arkadaşlarının (2010) “Temsili Bir Örnekleimde Sosyo-ekonomik Statü (SES) Ölçüm Aracı Geliştirilmesi: Ankara Kent Merkezi Örneği” makalesine bakılabilir.

büyük bölümünde yaptığı iş, annenin hayatının büyük bölümünde yaptığı iş, dedenin hayatının büyük bölümünde yaptığı iş. Bu değişkenler kullanılırken birbirleriyle karşılaştırılabilir olmaları açısından aynı puanlamalara tabi tutularak bakılmaları gerekmiştir. Bu nedenle mesleki statü ve eğitim puanları dede, baba ve birey için aynı temel prensiple hesaplanmıştır. Bu durumda dede ve baba da birey gibi bir eğitim ve mesleki statü puanına sahip olmuş ve karşılaştırmalı tablolar bu özdeşlik üzerinden yapılmıştır. Toplumsal hareketlilik bu karşılaştırmalı tablolar üzerinden görülmüştür.

İşlem

Meslek/İş statü puanı hesaplama. İş statü puanlarının hesaplanmasında aynı iş yapanların almış oldukları eğitimlerin yılı ve elde ettikleri gelir üzerinden bir puan elde edilmiştir. Bu amaçla tüm hane üyelerinin eğitim yılları ve aylık gelirleri hesaplanmış ve bu iki değişkenin arasındaki korelasyonun 0,35 olduğu görülmüştür. Bu ilişkiden yararlanılarak regresyon yöntemiyle yeni bir değişken oluşturulmuştur. Böylece işi olan ve eğitim yılı bilinen tüm bireyler için yeni bir değer elde edilmiştir. Bu değerlerin aynı işi yapanlar için ortalaması alınmış, bulunan değer o işe ait iş statü puanı olmuştur. Aynı şekilde şu anda bir iş yapmayan emekliler de bir iş kategorisi gibi düşünülmüş ve onlara

Tablo 2

Meslek Statü Kodları ve Puanları

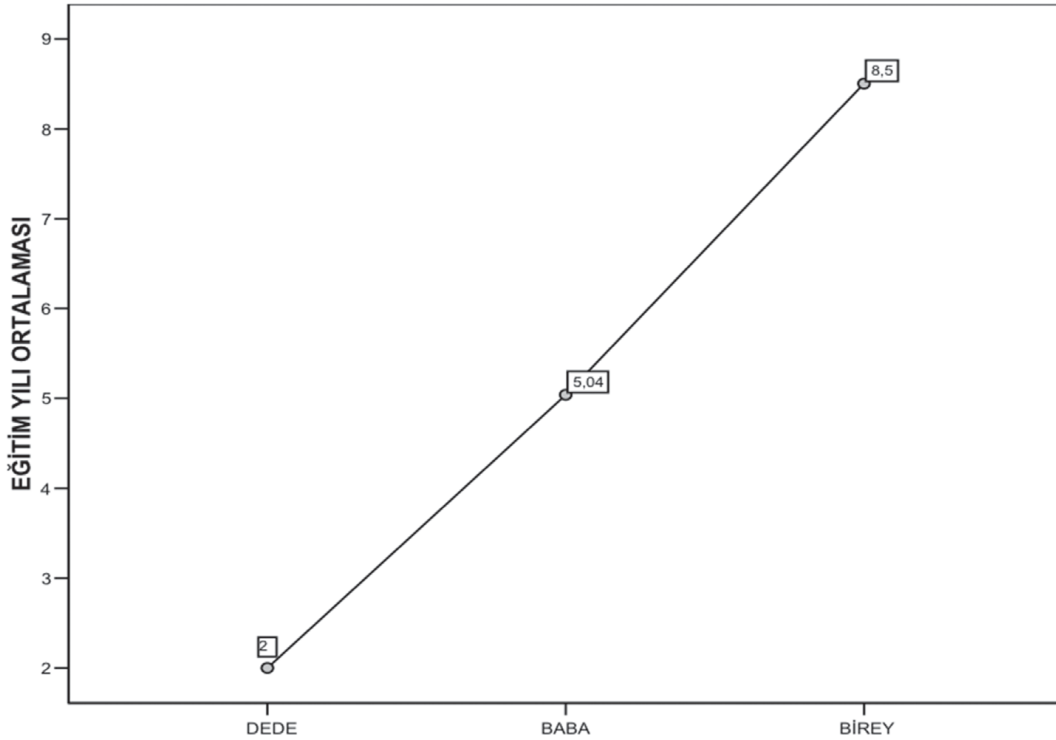
Meslekler	Puan
1. Orta ve büyük işveren (10 kişiden fazla çalıştıran) (kendi hesabına; imalat, hizmetler, inşaat, taşımacılık vb.)	1,69
2. Kendi hesabına profesyonel (kendi hesabına çalışan doktor, avukat, mühendis, mimar, hukuk müşaviri, mali müşavir, noter, mütercim tercüman, programcı, tasarımcı vb.)	1,55
3. Memur Maaşlı – profesyonel, üst düzey yönetici, profesyonel ordu mensubu (kamu yöneticileri, kamuda profesyonel meslek sahipleri ve profesyonel ordu mensupları –astsubay ve er dâhil değil.)	1,54
4. İşçi, düzenli ücretli, beyaz yakalı (yönetici/profesyonel)	1,54
5. Kendi hesabına büyük ticaret (ithalat, ihracat, toptancı, kabzımal vb.)	1,24
6. Memur, maaşlı - orta düzey memur (ara eleman, öğretmen, devlet dairelerinde kamu çalışanı memur.)	1,12
7. Küçük işveren (1-10 kişi çalıştıran)	0,81
8. İşçi, düzenli ücretli, beyaz yakalı – düşük ve orta vasıflı	0,79
9. Memur, maaşlı- yardımcı hizmetler (odacı, çaycı, arşiv görevlisi vb.)	0,65
10. Kendi hesabına küçük ticaret	0,57
11. Ücretsiz aile işçisi	0,49
12. İşçi, düzenli ücretli, mavi yakalı - orta vasıflı (ustabaşı, aşçı, şoför, şef garson vb.)	0,40
13. Farklı bir kategori olarak “şu anda çalışmayan” emekliler	0,35
14. İşçi, düzenli ücretli, mavi yakalı – vasıfsız (fabrikada imalatta kol işçisi, hizmet sektöründe komi, kebabçıda çalışan, inşaat ve tamir işleri, imalatta çırak, garson vb.)	0,24
15. Kendi hesabına marjinal işler (kendine ait işyeri olmadan kendi hesabına çalışanlar (işportacı, boya-badanacı, araba tamircisi, çevirmen vb.)	0,21
16. Çiftçi (kendi toprağını ekip biçen, ortakçı, düzenli tarım işçisi vb.)	0,20
17. Kendi hesabına zanaatkâr (kuaför, marangoz, berber, su tesisatçısı, çilingir, yorgancı, yufkacı vb.)	0,18
18. Evden yapılan gelir getiren işler (kendi evinde, dikiş, nakış, yün işleri, takı yapıp satmak, pasta börek yapıp satmak, çocuk bakmak vb.)	0,04
19. Yevmiyeli geçici işçilik (gündelikçilik, çocuk bakıcılığı, inşaatta yevmiyeyle çalışan, hamallık, amelelik, parça başı işler vb.)	0,00

ait bir iş statü puanı da hesaplanmıştır. Bu hesaplama göre meslek kodları puanlanmış ve aşağıda sunulan tabloda görüleceği üzere meslek statü puanları elde edilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Üç Kuşakta Eğitim ve Mesleki Statü Yörüngesi

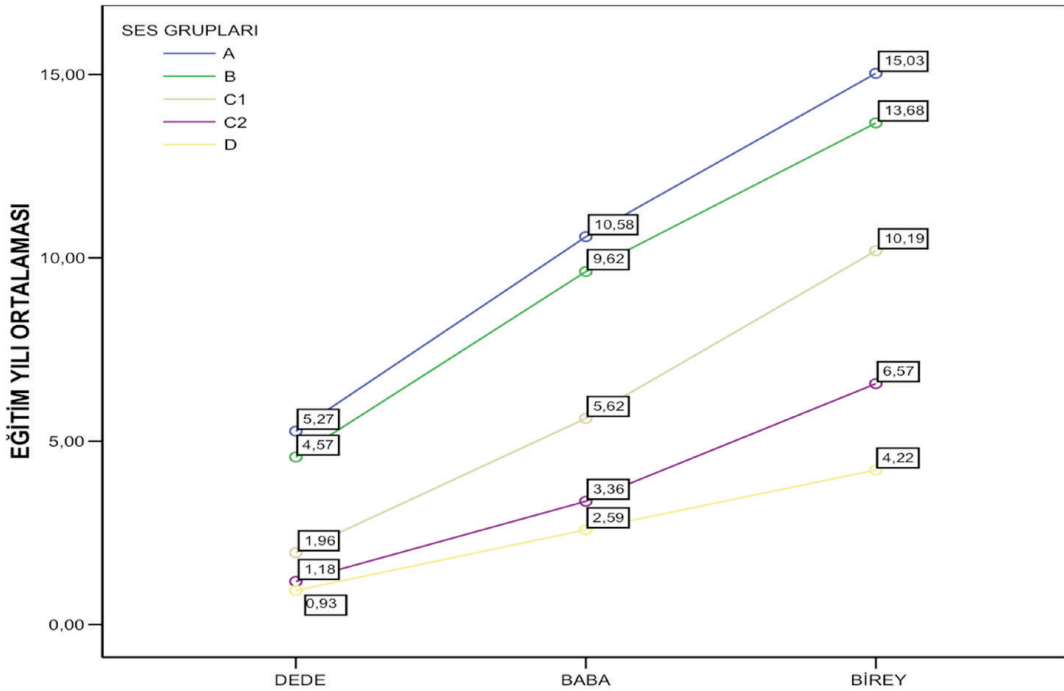
Batı temelli tabakalaşma literatürünün işaret ettiği üzere eğitim ve mesleki hareketlilik, tabakalaşma ve toplumsal hareketlilik dinamiklerini belirleyen önemli iki unsurdur. Türkiye’de üç kuşak arasındaki eğitim farklılaşmasını ve buna bağlı toplumsal hareketliliği değerlendirebilmek için 1950 sonrası toplumsal hareketliliği sağlayan temel faktörleri göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Türkiye’de özellikle 1950-80’li yıllar arası sosyal hareketliliği sağlamakta eğitim ve göçün etkili olduğu görülmektedir. Kentin sunduğu eğitim ve iş imkânları pek çok göçmenin yukarı doğru hareketliliğine olanak sağlamıştır. 1950-80’li yıllar arası artan, fakat hala nüfusa oranla kısıtlı kalmış eğitim olanaklarından, öncelikli olarak, eğitimle kazanılan statüyü, ekonomik güce çevirebilecek konumda olan erkek çocukları yararlanmıştır (Özbay, 1995, s. 144). Aynı şekilde, köyden kente göç ederek “kentli” olmak da başlı başına bir statü göstergesi olmuştur. Bu tespitlerle tutarlı olarak, Ankara örneklemini, dededen babaya ve babadan bireye doğru eğitim oranındaki artışın lineer olduğunu göstermektedir. Bireylerin baba ve dedelerine göre daha uzun eğitim seviyesine ulaşmış oldukları ve artışın oldukça radikal olduğunu Grafik 1’den izlemek mümkündür.

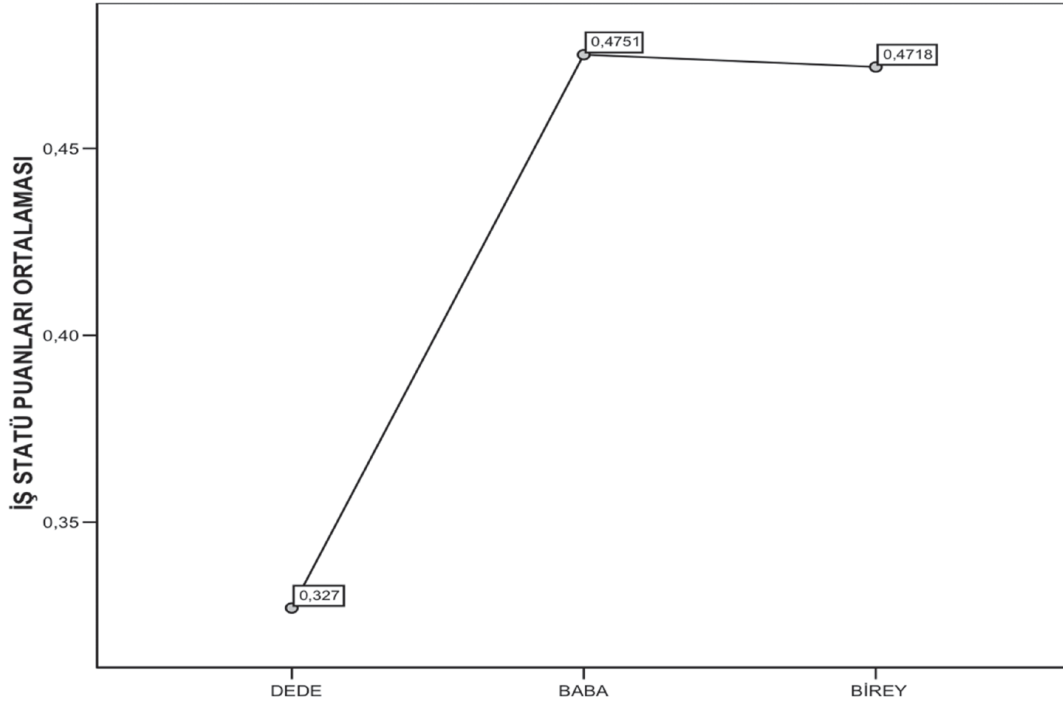
Grafik 1. Nesiller arası eğitim yılı ortalamaları (dede-baba-birey).

Olumlu olarak nitelendirilebilecek bu tablo, aslında Golthrope'un da önemle üzerinde durduğu gibi, alt eğitimli grupların kültürel sermayelerinde mutlak bir artışa işaret etmemektedir. Türkiye'de okullaşma oranı yakın dönemde radikal olarak artmıştır, bu sebeple bireyler dedelerinden daha fazla eğitim sahibi olabilmişlerdir. Ancak toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretimi açısından, cevaplanması gereken sorular mevcuttur. Eğitim kurumlarının sayıca artması, coğrafi olarak yaygınlaşması ve kentleşme gibi faktörler, her statü grubuna eşit derecede imkân yaratabilmiş midir? Uygulanan eğitim politikaları SES gruplarının arasındaki mesafeyi kapatmakta etkili olabilmiş midir?

Bireylerin haneden aldıkları sosyoekonomik statü puanlarına göre nesiller arası eğitim aktarımına bakıldığında (Grafik 2), dededen bireye doğru bütün statü grupları için eğitim puanı artmaktadır. Üst SES grubunda yer alan bireylerin dedelerinin eğitim yılı ortalaması 5,27 iken bu ortalama babalarda 10,58'e yükselmiş ve ortalama eğitim yılı birey için 15,03 olmuştur. Alt SES grubu için bakıldığında, dedelerin eğitim yılı ortalaması 0,93 iken bu ortalama babalarda 2,59, bireylerde ise 4,22'ye yükselmiştir. SES düştükçe dedelerden devir alınan eğitim yılı ortalaması düşmektedir. Bir başka deyişle, Grafik 2, Türkiye'de ortalama eğitim yılının arttığını, ancak bu artışın son derece "tabakalı" olduğunu göstermektedir. Hatta bireylerin eğitim yılları arasındaki mesafenin, babalara ve dedelere göre daha da açıldığı görülmektedir. Bu bulgu ve eğitimin yukarıya doğru hareketlilik sağlamadaki rolüne yönelik –ve literatür bölümünde değinilen– eleştiriler, bir önceki grafikte saklı kalan eşitsizlik dinamiğini daha görünür kılmaktadır.

Grafik 2. SES gruplarına göre nesiller arası eğitim yılı ortalamaları (dede-baba-birey).

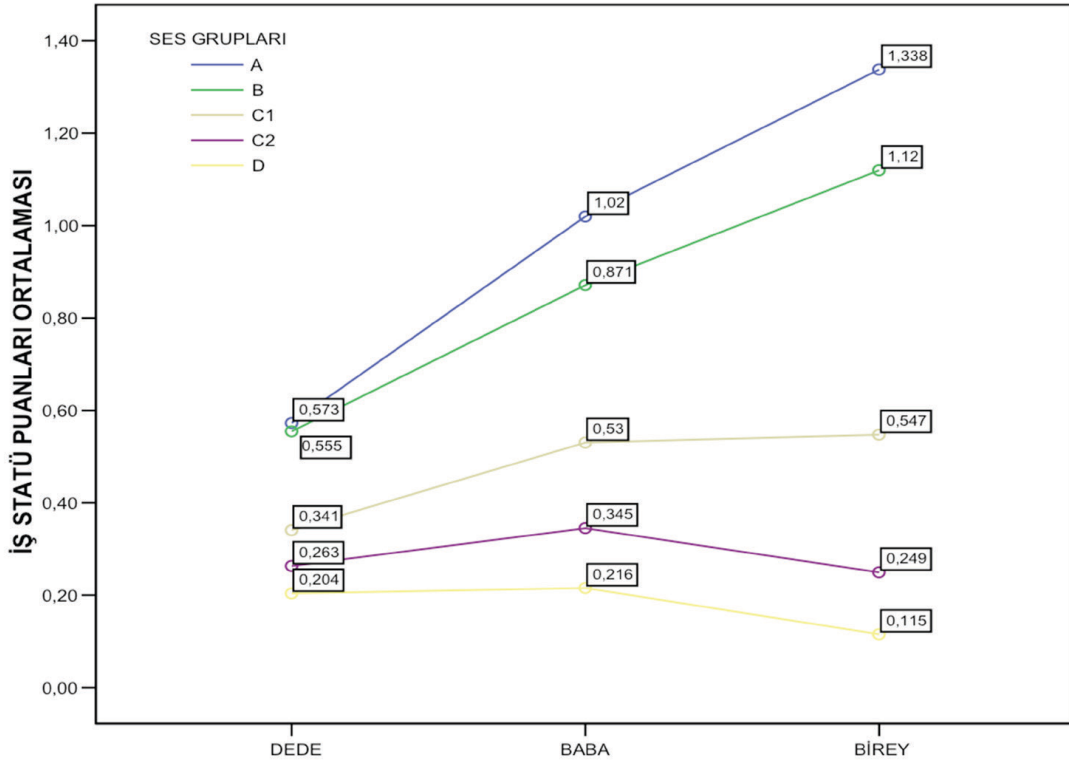

Grafik 3. Nesiller arası iş statü puan ortalamaları (dede-baba-birey).

Literatürün işaret ettiği bir diğer önemli dinamik olan mesleki hareketlilik konusuna, nesiller arası karşılaştırma perspektifinden bakıldığında ortaya çıkan tablo benzerdir. Grafik 3 gösteriyor ki dede-baba arasında meslek statü puanı açısından keskin bir farklılık mevcuttur. Bu fark baba-birey arasında yatay bir çizgiye dönüşmüştür ve hatta birey açısından hafif de olsa aşağı doğru hareketlilik eğilimi sergilemiştir.

Cevaplayan bireylerin yaşları aynı olmadığı için bu tabloya bakarak kuşaklara dair direkt bir okuma yapılamasa da bir takım çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Çünkü çalışmada birey soru kağıdı sadece 25-69 yaş grubu tarafından doldurulmuştur ve katılımcıların ortalama yaşı 31.7'tür. Dolayısıyla, dededen babaya gözlemlenen radikal mesleki statü artışında, bir önceki kuşağa denk gelen yapısal dönüşümlerin etkin olduğu fikrine varılabilir. Türkiye bölümünde de değinildiği üzere, sanayiden hizmet sektörüne yaşanan kayma, kafa emeğine dayanan iş gücü talebi yaratmıştır. Açılan yeni pozisyonlar, dedelerin babalara göre statüsü daha yüksek olan mesleklere yerleşebilmesinde etkili olmuştur. Baba-birey arasındaki düşüş ise, yine Türkiye'deki dönüşümlerin ışığında anlam kazanmaktadır. Özellikle 1970'lerden sonra dramatik artış gösteren kırdan-kente göç, kendi toprağından geçinen kişilerin, kentte mesleki statüsü *çiftçiden* düşük olarak hesaplanmış işlerde çalışmaya başlamalarına sebep olmuştur. Bu kayma, baba ile birey arasında modernleşme literatürünün varsayacağı lineer bir artışı engellemiştir. Toplumsal hareketlilik literatürünün işaret ettiği üzere, bu yükselmelerin/alçalmaların nispi hareketlilik ile ilişkisi zayıftır ve toplumların fırsat eşitliği dağılımına ilişkin karnesini görece hareketliliğe göre daha az ilgilendirirler. Daha bütünlüklü bir resim görmek için, eğitim dinamikleri için sorulan benzer

Grafik 4. SES gruplarına göre nesiller arası iş statü puan ortalamaları (dede-baba-birey)

soruların, mesleki hareketlilik için de sorulması gerekmektedir. Üç kuşağın mesleki statüsünde tespit edilen değişimler, farklı statü gruplarında nasıl deneyimlenmiştir?

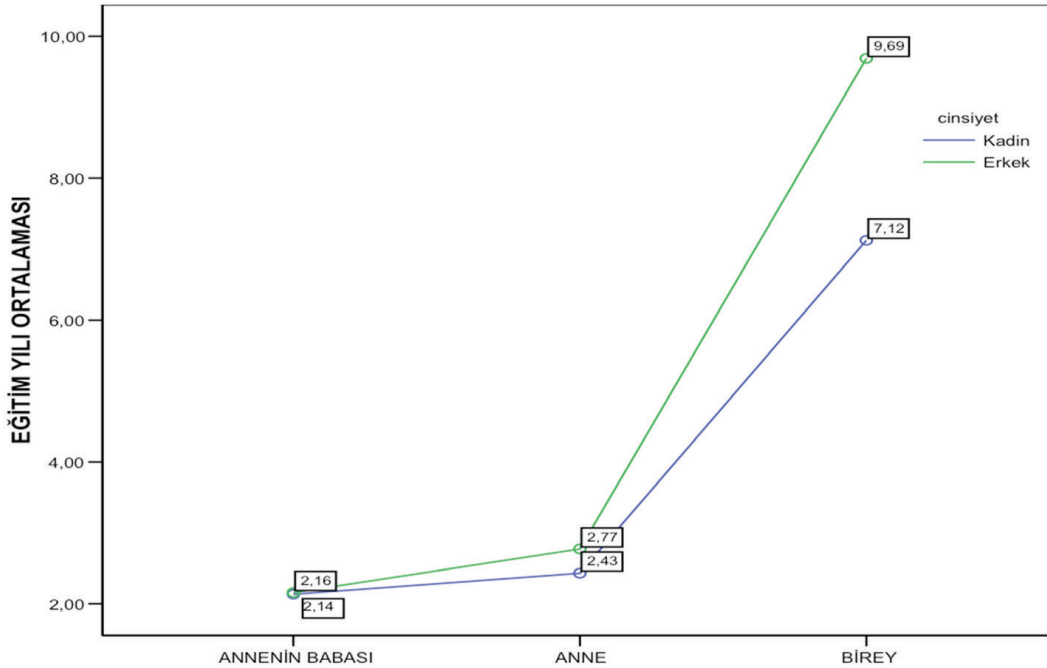
Grafik 4 gösteriyor ki, mesleki statüye dair hareketlilik de eğitime ilişkin hareketlilikte olduğu gibi son derece “tabakalı”dır. Üst (A), üst-orta (B) ve orta (C1) statü gruplarında dede-baba-birey arasındaki iş statü puanı artarken, alt-orta (C2) ve alt (D) statü gruplarında baba-birey arasında düşüş gözlemlenmektedir. Yukarıda değinildiği üzere, eğer kırdan kente göçün baba-birey arasında çok etkin olduğu varsayılırsa, bu dinamiğin statüsü düşük kesimlerde aşağıya doğru mesleki hareketlilik getirdiği çıkarımı yapılabilir. Bu bulgu tek başına, Türkiye’de toplumsal hareketliliğe fırsat verecek kaynakların ne derece eşitsiz dağıtıldığına bir göstergesi olabilir. Avantajlı kesimler, sahip oldukları avantajlarını bir sonraki nesle başarıyla aktarabilmekte ve böylece statü pozisyonlarını yeniden üretebilmektedir. Ancak, alt-orta (C1) ve alt (D) statü grupları, mesleki yapıdaki dönüşümün ve eğitim kurumlarının yaygınlaşmasının yarattığı fırsatlardan yeteri kadar istifade edemeyerek, mevcut statülerini bile koruyamayacak noktaya gelmektedirler.

Toplumsal Cinsiyet ve Hareketlilik Yörüngeleri

Batı kaynaklı hareketlilik literatürü taranırken, Türkiye’deki dinamikleri anlamak için elzem olacak değişkenlerden birinin de toplumsal cinsiyet olduğuna değinilmişti. Özellikle 1990’lardan sonra yapılan toplumsal hareketlilik çalışmaları, kadınların

kendine özgü mesleki ve eğitimsel hareketlilik dinamiklerinin olduğunu ve sadece erkekler üzerinden yapılan ölçümlerin genel resmi net sunmadığını ampirik olarak göstermiştir. Bu noktada “Türkiye özelinde toplumsal hareketliliğe direkt etkisi olan eğitim ve kırdan kente göç kadınlar için de aynı ölçüde etkili olmuş mudur?” sorusu önem arz etmektedir. Bu dönemde yapılan pek çok araştırma eğitim görmüş kadınların görmemişlere, kenttekilerin köydekilere kıyasla daha iyi yaşadıklarını göstermektedir (Özby, 1997). Bununla birlikte, eğitilmiş kadın oranı erkeklere göre çok daha azdır ve aynı eğitim düzeyinde olanlar arasında da cinsiyetçi ayrım belirgindir (DPT, 1988). Ancak Türkiye’de 1980 sonrasında eğitimin ve göçün, hareketlilik sağlamadaki etkisi azalmıştır ve bu dönüşümün kadın hareketliliğine etkileri olmuştur. Çünkü 1980 sonrasında uygulanan ekonomik politikalar, temelde, eğitim ve göçün hedeflediği ücretli emeğin gelişmesini teşvik etmemiştir. Buna karşılık ticaret, özellikle dış pazara yönelik ticaret ve turizm öne geçmiştir. Ticaretin sanayi ve kamu hizmetlerinin önüne geçmesi paranın değerini arttırmıştır. Özby’a göre bu dönüşüm 1980 sonrası dönemde sosyal hareketlilik için en önemli unsurun para olmasına sebep olmuştur (Özby, 1995, s. 148). Ancak 1980 öncesi dönemde olduğu gibi, bu dönemde de kadınlar için para yolu ile yukarı doğru sosyal hareketliliği sağlamak tek başına olası olmamıştır. Ekonomik sermayesi yüksek kişilerle evlenmek, statü kazanmak için yaygın bir yöntem olarak kullanılmıştır.

Hem Batı literatüründeki hem de Türkiye’deki hareketlilik yörüngelerindeki cinsiyete dair farklılaşma gündemini takip ederek, mevcut üç kuşak hareketlilik verisinin bu açıdan da incelenmesi gerekli görülmüştür. Grafik 5 üç kuşak eğitim hareketlili-

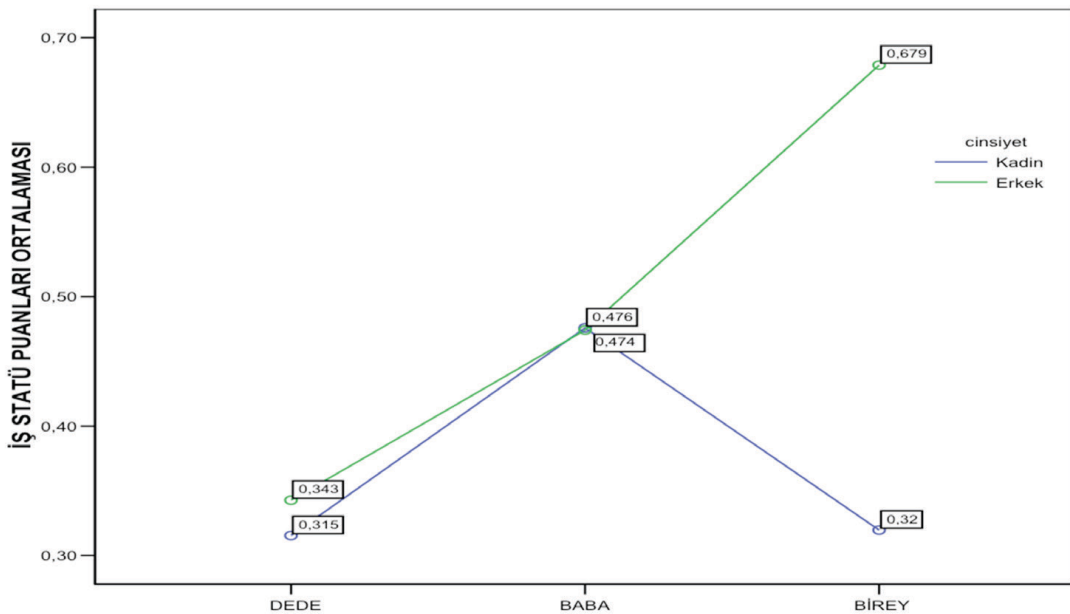

Grafik 5. SES gruplarına göre nesiller arası eğitim yılı ortalamaları (annenin babası-anne-birey).

ğini baba değil, anne üzerinden ve üçüncü kuşağı (yani bireyi) kadın-erkek olarak ayrıştırarak göstermektedir. Grafiğe göre anneler babalarına oranla dönemin tüm mutlak hareketlilik yaratan fırsatlarına rağmen eğitim açısından dezavantajlı konumda kalmışlardır. Ancak bir sonraki kuşakta bireyler annelerine göre daha iyi eğitim fırsatlarına kavuşabilmişlerdir. Erkek ve kadın bireylerin grafikleri arasındaki fark gösteriyor ki, bireylerin annelerine göre kazandıkları avantajın boyutu, toplumsal cinsiyet ekseninde belirlenmektedir.

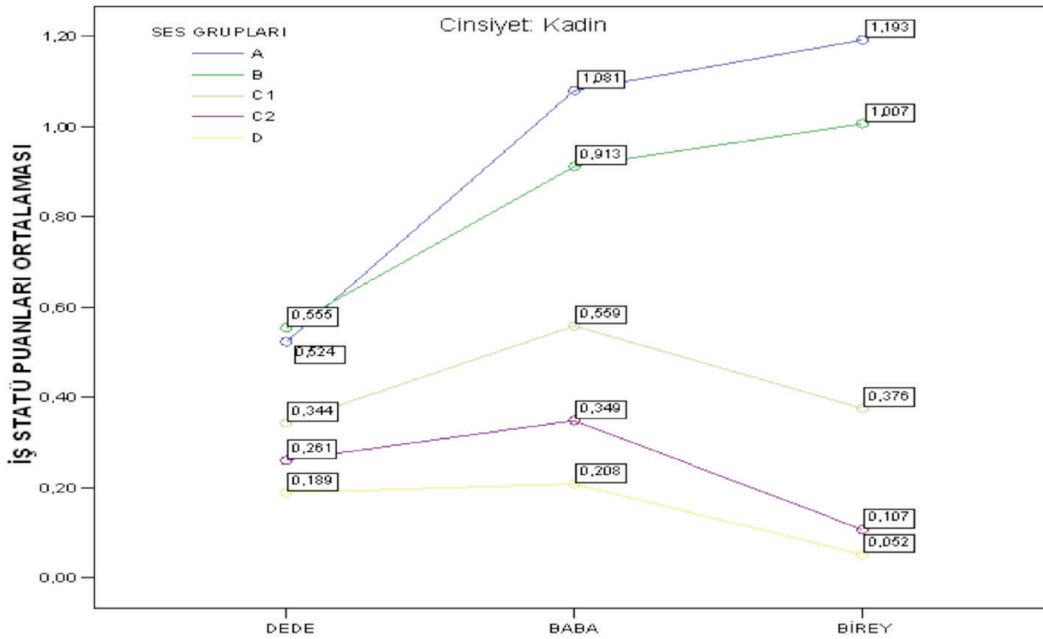
Toplumsal hareketliliğin bir diğer önemli dinamiği olan mesleki statü ekseninde kadın-erkek deneyimi nasıl farklılaşmaktadır? Grafik 6'da görüldüğü üzere baba ve dede arasındaki fark her iki cinsiyet için de benzer bir eğilim sergilemektedir. Diğer yandan babadan bireye geçildiğinde, statü puan farklılaşması dramatik bir hâl almaktadır. Statü puanı erkeklerde yukarıya doğru keskin şekilde artarken, kadınlarda dedelerinin meslek statü puanlarına kadar gerilemektedir. Kadınlardaki düşüşün sebebi, meslek statü puanının nasıl hesaplandığı ile de ilgilidir. Meslek statü puanı oluşturulurken eğitim ve gelir değişkeni birlikte ele alınmıştır. Ancak kadınların, düşün eğitimleri ile paralel bulabildikleri işler genellikle düşük statülü işler kategorisine veya ücretsiz aile işçiliği-geçici işler kategorisine girmektedir. Dolayısıyla kadınların meslek statü puanları, erkeklerle karşılaştırıldığı vakit ciddi şekilde düşmektedir. Bu bulgu, Türkiye'de kadınlar ile erkeklerin mesleğe dayalı hareketlilik deneyimlerini sanki tek bir deneyimmiş gibi bütüncül olarak, erkek deneyimi üzerinden okunmasının ne kadar eksik ve hatta hatalı olacağını göstermektedir.

Bu noktada bir parantez açıp toplumsal cinsiyet ve statü değişkenlerinin kesişiminin ne gibi özgün fırsatlar yarattığını sorgulamak da önemlidir (intersectionality).

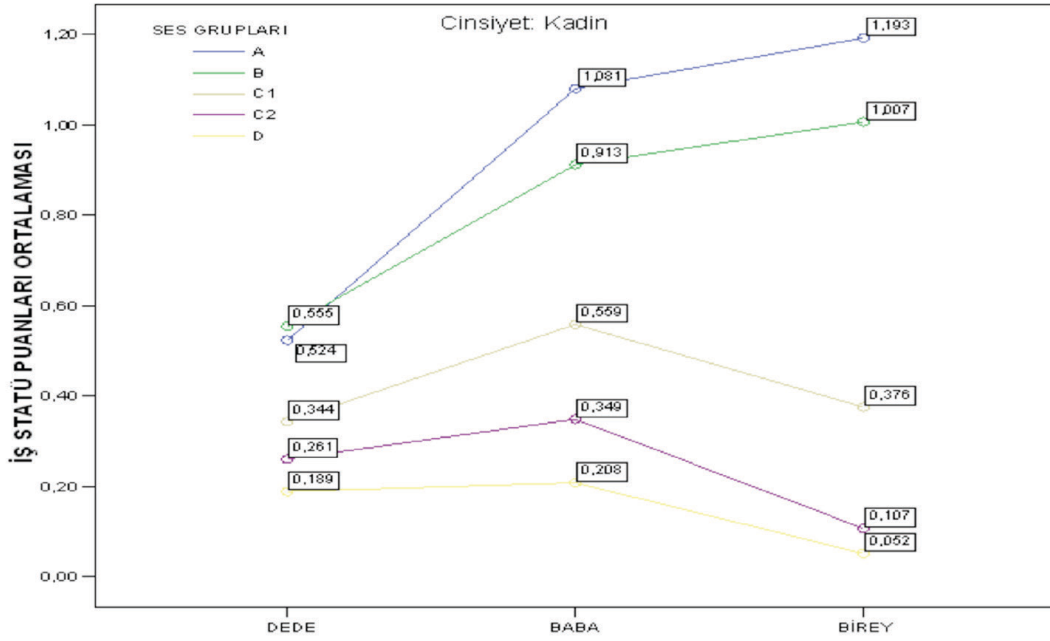

Grafik 6. Cinsiyete göre nesiller arası iş statü puan ortalamaları (dede-baba-birey).

Kadınların hareketlilik yörüngeleri, erkeklerinkinden farklıdır, ancak tek bütüncül bir kadın hareketliliği deneyiminden bahsedilebilir mi? Toplumda her kadına fırsatlar aynı ölçüde mi açıktır/kapalıdır? Grafik 7 gösteriyor ki alt-orta (C1) ve alt (D) statü grubunda yer alan kadınların iş statü puanları, üst (A) ve üst-orta (B) statü grubundakilerden oldukça farklı bir yörünge izlemektedir. Alt-orta (C1) ve alt (D) statü grubunda anneden-bireye ortalamalar düşerken, üst (A) ve üst-orta (B) grubunda artmaktadır. Orta (C) statü grubunda yer alan kadınlarda anneden bireye doğru iş statü puanı artmakla birlikte, artış bu grup kadınları üst (A) ve üst-orta (B) statü gruplarına yaklaştırmamakta, alt-orta (C1) ve alt (D) statü grubu kadınlara daha yakın tutmaktadır. Bir başka deyişle, üst (A) ve üst-orta (B) statü grubundaki kadınlar, kadın hareketliliğinin tüm dezavantajlı dinamiklerine rağmen, annelerinden çok daha iyi pozisyonlara yükselebilmişlerdir. En alt iki grup ise (C1 ve D) iki kuşak geçmesine rağmen, henüz dedelerinin mesleki statüsüne bile erişememişlerdir. Kadınların babalarına göre değişen statülerine bakıldığında (Grafik 7), hareketlilik yörüngesi açısından orta statü (C) grubunun da en alt iki gruba katıldığı görülmektedir. Babalarına göre yukarıya doğru iş statü puanı hareketliliği deneyimleyen kadınlar sadece üst (A) ve üst-orta (B) grubundaki kadınlardır. Annelere göre bakıldığında ise (Grafik 8), alt-orta (C), üst (A) ve üst-orta (B) grubu kadar olmasa da statüsünü yükseltmeyi başaramışlardır. Ancak alt-orta (C1) ve alt statü (D) grubundaki kadınlar annelerinin statüsünün de aşağısına düşmüşlerdir. Kırdan kente göçün bu dönemde en etkili dinamik olduğu düşünülürse göç deneyiminin, toplumun en alt iki kesiminin kadınlarının dezavantajlarını arttırmış olduğu sonucu çıkarılabilir. Tüm bu veriler göstermektedir ki, toplumsal cinsiyet Türkiye'deki hareketliliğin çok önemli bir belirleyeni olmakla birlikte, ne kadar belirleyici olacağını bireyin SES'i tanımlamaktadır.

Grafik 7. Kadınlarda SES'e göre nesiller arası iş statü puan ortalamaları (dede-baba-birey).

Grafik 8. Kadınlarda SES'e göre nesiller arası iş statü puan ortalamaları (annenin babası-anne-birey).

Sonuç

Toplumların demokratikleşme ve fırsat eşitliği karnelerini belirlediği düşünülen toplumsal hareketlik dinamikleri, 21. yüzyılda da sosyal bilimlerdeki önemli yerini korumaktadır. Kendi içinde kuşaklar oluşturarak gelişen bu literatür incelendiğinde, mutlak hareketlilik ve nispi hareketlilik arasındaki anlam ve ölçüm farkı, ulusal bağlamların özgün durumlarının hareketlilik fırsatlarına etkisi (mesleki yapı, göç, vs. gibi) ve toplumsal cinsiyetin ayrıştırıcı etkisi gibi gündemlerin belirgin olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de yapılan çalışmalarda ise modernleşme doğrultusunda atılan adımların (eğitimin yaygınlaşması), mesleki yapıdaki değişikliklerin (hizmet sektörünün büyümesi) ve kırdan kente göçün sınıf yapısını ve hareketlilik yörüngelerini etkilediği sıkça vurgulanmaktadır. Bu makalede hem Batı hem de Türkiye literatüründe işaret edilen bu dinamiklerin nasıl işlediği, Ankara örneğinde toplanan üç kuşağı içeren veri seti kullanılarak incelenmiştir.

Çalışmanın gösterdiği önemli sonuçlardan biri Türkiye’nin deneyimlediği makro değişimlerin SES oluşumu üzerinde etkisinin olduğudur. Toplumsal hareketliliği izlemek için 1950’lere gitmek ve retrospektif bir bakış açısı ile üç kuşağa bakmak gerekmektedir. Toplumsal hareketliliği izleyebilmek için 1980 öncesi ve sonrası döneme ayrı ayrı bakmak makro değişimlerin etkisini görebilmek için faydalı olacaktır.

1950’lerle başlayan tarımda modernleşme ve tarım dışı iş olanakları artışının birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Tarımsal üretimin makineleşmesi ve toprak sahipliğine dair yasaların değişmesi sonucunda, bu itici faktör ile başlayan göç, 1960’tan sonra kentin iletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişmesi (çekici etkenleri)

ile sürmüştür. 1955'te kadınların %94,8'i tarım, %5,2'si tarım dışı faaliyetlerde; erkeklerin ise %68,7'si tarım, %31,3'ü tarım dışı işlerde istihdam edilmektedir. 1980'li yıllara gelindiğinde ise kadınların %78'i tarımda, %22'si tarım dışı işlerde; erkeklerde ise %30'u tarımda, %70'i ise tarım dışı işlerde istihdam edilmektedir. 1960-80 arası dönem planlı ekonomik yapıya geçilen bir devredir. İthal ikameci politikaların uygulandığı bu dönemde, sanayileşmeye özel bir önem verilmiştir. Ayrıca bu yıllar tüm dünyada sosyal refah devletinin altın çağını yaşadığı yıllardır. Sanayide tam istihdam, hedeftir. Genel olarak savaş sonrası hızla gelişen ekonomi tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de iyimser bir hava estirmiş ve sosyal devlet uygulamaları hız kazanmıştır. Çok sayıda üretim tesisinin faaliyete başladığı bu dönemde, baraj, köprü, yol gibi alt yapı yatırımlarına da ağırlık verilmiştir. Bu dönemde devlet en büyük işveren haline gelmiş ve bir yandan göçle gelen ücretli iş arzını kendi istihdam etmeye çalışmış, diğer yandan da sanayi gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde değinilmesi gereken önemli bir başka unsur ise Avrupa ülkelerinin ücretli emek talebi için yurt dışı işçi göçünün teşvik edilmesi ile ilgilidir. Bu unsur büyük sayıda bir işgücünün dış ülkelere gitmesine neden olmuştur. Tüm bu makro unsurlar mesleki ve eğitime bağlı hareketliliği etkilemiştir. Bu nedenle dededen-babaya olan eğitim ve mesleki statü artışının iktisadi politikalar aracılığıyla "yukarı" pozisyonları arttırmakla mümkün olduğu söylenebilir. Bu niteliği ile de gerçekleşmiş olan toplumsal hareketliliği, mutlak bir toplumsal hareketlilik olarak görmek mümkün gözükmektedir.

1980 sonrası dönem ise liberal ekonomik düzenin kurulmaya ve yerleştirilmeye çalışıldığı dönemdir. İthal ikameci politikalarından dışa açık ekonomik yapıya geçilmiştir. 1980 sonrasında tarıma ve sanayiye ilaveten turizm, ulaştırma ve inşaat başta olmak üzere hizmet sektörünün büyümeye başladığı yıllardır. Makineleşme ve modernleşme oranı düşük olan tarım ve yeterli olmayan sanayileşme ile Türkiye yeni döneme girmiş ve istihdam tek çare olarak hızla gelişmekte olan hizmetler sektörüne kaymaya başlamıştır. Türkiye böylesi küresel koşullar altında kendi yapısından kaynaklanan oldukça ciddi problemleri de eşzamanlı yaşamak zorunda kalmıştır. Çözülmemekte olan tarım nüfusu, anlamlı değişimin olmadığı sanayi sektörü, büyüyen hizmet sektörü, ekonomik büyümenin istihdam yaratma kapasitesinin düşüklüğü ve demografik geçiş sürecinin sonucu olan yüksek çalışma çağındaki genç nüfusu ve çok düşük kadın katılım oranlarının ve geniş kayıt dışı sektörün varlığı bu dönem tablosunu yansıtan temel dinamikler olarak ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde (2014) istihdam edilenlerin sayısı, 24 milyon 999 bin kişi, istihdam oranı ise %44,1'dir. Bu oran erkeklerde %63,3 iken kadınlarda %25,4'tür. İstihdam edilenlerin %20,2'si tarım, %21,4'ü sanayi, %7'si inşaat, %51,3'ü ise hizmetler sektöründe çalışmaktadır. Bu veriler kadınların tarım dışı istihdamların çok sınırlı kaldığını, sadece dört kadından birinin tarım dışı işlerde istihdam bulunduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın sonuçları, 1950-80 yılları arasında bireylerin toplumsal

hareketlilik yörüngelerini belirleyen en temel unsurun SES olduğunu göstermiş olmasındır. Üst ve üst-orta SES grubu yukarı doğru toplumsal hareketliliğe açıktır ve bu iki tabaka diğerlerinden net şekilde ayrışmaktadır. Eğitim ve göçün özellikle 1950-80'li yıllar arasında yukarı doğru hareketliliği sağlayan iki temel unsur olduğu hatırlandığında, bu iki tabakanın kent soylu ve/veya erken göç etmiş ve kentin eğitim ve iş olanaklarından daha çok pay almış kesimleri olduğu varsayılabılır. Orta, alt-orta ve alt statü grubu bireylerin aşağı yönlü toplumsal hareketliliği de bu kapsamda ele alınabilir. Bu grupların daha geç göç sürecine katıldığı ve bu nedenle kentteki iş olanaklarından pay almanın zorlaştığı bir döneme denk geldikleri söylenebilir. Genç kuşaklar açısından işsizlik artmıştır, kayıt-dışı sektör genişlemiştir ve reel ücretler düşmüştür. Eğitim kitleselleşmiş, buna bağlı olarak getirisi düşmüştür. Bireyler dede ve babalarına göre eğitim düzeylerini artırmışlardır ancak eğitimin piyasa dolayımı ile mesleki statüye dönüşme şansı azalmıştır. Bu dinamikler alt tabakalardaki bireylerin iş statü puanlarının kırdaki dedelerinin puanı düzeyinde kalmasını ve hatta dedelerinden de daha düşük noktalara inmesini açıklar gözükmektedir.

Nesiller arası hareketlilik dinamikleri incelendiğinde, Türkiye'deki hareketliliği belirleyen ikinci temel unsurun toplumsal cinsiyet olduğu ortaya çıkmıştır. İlk kuşak toplumsal hareketlilik çalışmalarında, kadının kendine özgün bir hareketlilik deneyimi olduğu göz ardı edilmiş ve kadınların sosyoekonomik pozisyonları evli oldukları erkeklerin statü pozisyonu ile eş varsayılmıştır. Bu yaklaşımın toplumsal hareketlilik literatüründe *konvansiyonel bakış* (conventional view) açısı üretmiş olduğu bilinmektedir. Son yıllarda bu bakış açısı eleştirilmeye başlanmış, erkek ve kadınların hareketlilik dinamiklerinin farklılaştığı tartışılmıştır. Özellikle annenin eğitim seviyesinin, bireyin statüsü üzerinde babanınkinden farklı ve ondan bağımsız etkileri olduğu ve dolayısıyla sosyal kökenin, sadece hane reisi üzerinden ölçülmesinin, bu dinamiğin gözden kaçmasına sebep olduğunu gösteren çalışmalar artmaya başlanmıştır. Bu çalışmanın analizleri de toplumsal cinsiyetin önemine ilişkin sonuçlar üretmiştir. SES gruplarının iş statü puan ortalamalarına cinsiyet açısından bakıldığında, alt-orta ve alt statü grubunda yer alan kadınların, annelerine nazaran ortalamalarının düştüğu, ancak üst ve üst-orta statü grubundaki kadınların ortalamalarının arttığı görölmektedir. Tam orta katmanda bulunan orta-orta statü grubundaki kadınlarda da anneden bireye doğru iş statü puanı artmakla birlikte, artış bu grup kadınları üst ve üst-orta statü gruplarına yaklaştırmamakta, alt-orta ve alt statü grubu kadınlara daha yakın tutmaktadır. Verilerin de desteklediği üzere hızlı toplumsal dönüşüm süreci içinde kadınlar kendileri için toplumsal bir statü istemeye özendirilmemişlerdir. Kadınların statü ilerlemeleri ancak ailenin toplumsal statüsünün artması ile olası kabul edildiği için kadınlar, uğraşlarını ailenin diğer üyelerinin statü kazanması ya da kaybetmemesi üzerine yoğunlaştırmak zorunda kalmışlardır (Özbay, 1995, s. 150). Bu nedenle kadınların kazanımları ancak çocukları üzerinden görölebilmektedir. Çalışma annelerin bireylerin kazanımları üzerinde önemli etkilerinin olduğunu göstermiştir.

Sunulan analiz çalışmasının bazı sınırlılıklarının olduğu kabul edilmektedir. Günümüzde toplumsal hareketliliği ve yönünü ölçmeye çalışan literatür hem gelişmiş, hem de ölçme araçları ve kullanılan değişkenler açısından çeşitlenmiştir. Özellikle yapısal belirleyiciler olarak tanımlanabilecek iş gücünün, iktisadi büyüme veya küçülme eğilimlerinden, siyasi rejim değişikliklerinden ve uygulanan sosyal politikalardan nasıl etkilendiği araştırılmaktadır. Bunlara ek olarak bilişsel yetenek, oturu lan muhit, etnik kimlik ve dini inanç gibi faktörlerin de toplumsal hareketlilik yönü üzerindeki etkileri araştırılmaktadır. Bu geniş çerçeve içinde araştırmanın, evreninin ve ölçüm için kullanılan değişkenlerin yarattığı sınırlılıkları vardır. Türkiye’yi en keskin bölen unsurlardan birisi olan etnik köken boyutunu ölçebilecek verilerin noksanlığı, yapısal ve bireysel unsurları birlikte değerlendirerek kesişimsellikleri ortaya çıkarmayı olanaklı kılacak verilerin eksiklikleri, daha kapsamlı bir porte çizilmesini engellemektedir. Ancak tüm bu sınırlılıklara rağmen bu çalışma göstermiştir ki, Türkiye’de bireyin sınıf kökeni ile nihai yönelimi (yukarı toplumsal hareketliliği) arasındaki ilişki, uygulanan sosyal politikalara rağmen, çok az değişmiştir. Toplumsal hareketliliği belirleyen yapısal kaynakların (toplumsal sınıf, eğitim, yeniden paylaştırıcı politikalar gibi), bireysel ya da ilişkisel faktörlerden daha belirleyici olduğu söylenebilir. Eğitimin yukarıya doğru hareketlilik yaratmadaki etkisinin azalmış olduğu da söylenebilir.

Çalışmanın tüm sınırlılıkları da dikkate alındığında, son söz olarak, geleceğe ilişkin şöyle bir öngörü yapmak mümkündür: Gelecek kuşaklar açısından eğitimin getirisinin düşmeye devam edeceği, buna ek olarak/bununla ilişkili olarak da mesleki yapıdaki dönüşüm ve göç gibi yapısal faktörlerden de daha az faydalanılacağı düşünülmektedir. Bir başka deyişle, yukarıya doğru hareketlilik fırsatları açısından yeni nesillerin daha dezavantajlı olacağı ve mevcut yörünge takip edildiği takdirde toplumun “açık”lıktan ziyade, “kapalı”lığa yakınlaşacağı iddia edilebilir.

Received: December 30, 2015**Revision received:** April 26, 2016**Accepted:** May 31, 2016**OnlineFirst:** August 30, 2016

Copyright © 2016 • Istanbul University Department of Sociology

tjs.istanbul.edu.tr/en

DOI 10.16917/sd.68905 • June 2016 • 36(1) • 199–205

Extended Abstract

Trajectory of Intra-generational and Inter-generational Social Mobility: The Case of Ankara

Irmak Karademir Hazır¹
Middle East Technical
University

Kezban Çelik²
Ondokuz Mayıs University

Sibel Kalaycıoğlu³
Middle East Technical
University

Abstract

The empirical studies measuring social mobility dynamics in Western contexts draw on nationally representative datasets. However, at the time of this presented research was designed, such a representative study was not conducted in Turkey. This paper will fill a gap in Turkish stratification literature by using a data that represents the capital city, Ankara. It aims to (1) identify the indicators that demarcate socio-economic status groups and (2) to discover the patterns of social mobility across these S.E.S groups. The survey questions were designed to collect information on three generations (individual-father/mother grandmother/grandfather). The analysis suggests that the mobility trajectories are deeply influenced by the structural changes that took place throughout Turkey's modernization period. Moreover, it reveals that the mobility patterns exhibit the character of "absolute mobility," rather than "relative mobility." Thirdly, the trajectories of the social mobility in Turkey are very much gendered. The paper closes by discussing the significance of the findings in relation to the literature on Anglo-Saxon mobility dynamics and Turkish modernization.

Keywords

Social stratification • Socio-economic status measurement • Inter-generational/intra generational mobility • Ankara

1 Correspondence to: Irmak Karademir Hazır (PhD), Department of Sociology, Faculty of Arts and Sciences, Middle East Technical University, Üniversiteler, Dumlupınar Bulvarı No: 1, Çankaya, Ankara 06800 Turkey. Email: irmakka@metu.edu.tr

2 Department of Sociology, Faculty of Science and Literature, Ondokuz Mayıs University, Kurupelit Campus, Kurupelit Samsun Turkey. Email: kezban.celik@omu.edu.tr

3 Department of Sociology, Faculty of Arts and Sciences, Middle East Technical University, Üniversiteler, Dumlupınar Bulvarı No: 1, Çankaya, Ankara 06800 Turkey. Email: ksibel@metu.edu.tr

Social stratification and mobility projects are conducted regularly on a national scale to identify trends. Thus, such projects usually use samples representative of the population from which they are selected. Unfortunately, until this study was conducted, Turkey's social mobility dynamics had not been studied. Therefore, this study's main aim is to fill this gap using representative data collected from central Ankara. The survey questionnaire was designed to gather information both on individuals and three generations' socioeconomic qualities. First, the study reveals that Turkish mobility dynamics are strongly tied to macro-structural changes (i.e., rural-urban migration, changes in employment structure) that occurred over the course of Turkey's rapid modernization history. Second, identified mobility trends were found more likely to represent absolute, rather than relative, mobility. This is an important finding since rather than absolute mobility, relative mobility is thought to indicate a degree of "openness" generated by national-social policies. Third, the study demonstrates that social mobility dynamics in Turkey are gendered, placing women into a more vulnerable position than men. This is also an important conclusion when considered in the light of recent debates in mobility research regarding the limitations of interpreting women's mobility dynamics through data on "breadwinners."

Before presenting its analysis, this study first reviews Euro-American mobility literature. Ganzeboom, Treiman, and Ultee (1991) identifies four periods in stratification research, and the literature review highlights qualities (e.g., research questions, statistical techniques) that demarcate the boundaries of these periods. The review demonstrates that educational status and occupational status have been considered main indicators for measuring mobility. Major concerns of large-scale empirical studies include the following: the status of opportunity structure, the relationship between social mobility and socioeconomic change, and the relative effects of social mobility. After reviewing recent debates on mobility measurements, the literature section extracts two crucial dimensions relevant to Turkey. The first is the discussion on the difference between absolute and relative mobility measurements. On the one hand, absolute intra-generational mobility measures how much a generation is gaining or losing compared to the preceding generation. On the other hand, relative mobility measures how far one is likely to change his/her position when compared to his/her parents' position. In other words, not every upward mobility observation indicates that society is open and welcomes distribution of opportunities to the relatively disadvantaged. An observed upward mobility might derive not from boundaries between steps becoming permeable, but from opening new positions in middle-upper steps. Moreover, with the CASMIN project, Goldthorpe shows that changing occupational structures in the observed countries affect mobility dynamics. In other words, when reflecting on mobility trends, one needs to consider the distinction between relative and absolute mobility types and peculiar national occupational structures. Second, the review suggests that the debate

on the relationship between gender and social mobility is crucial for understanding the Turkish's scenario. Known as the "conventional view," the common methodological approach in mobility measurement assumes that women have their husbands or fathers' status. However, a growing post-1980s body of literature suggests otherwise; women's mobility patterns should be researched in relation to men's, but with a separate focus.

The review section on Turkish stratification and mobility research reveals a focus on class formation and class experience and consciousness, rather than on mobility dynamics. After referring to studies adopting the historical perspective focusing on class formation (Baydar, 1999; Kalaycıoğlu, 1995; Koray, 1999; Özüğurlu, 2008) and class experience (Ayata, 2003; Karademir-Hazır, 2013; Öncü, 2000), this review highlights certain structural changes that might influence mobility dynamics. Within this context, the potential effects and current conditions of rural-to-urban migration, dissemination of educational institutions, and the rise of educational achievement, fast urbanization, and sectorial shifts in the occupational structure (from agriculture to tertiary sector) are discussed in detail.

The study draws on a survey conducted with 1769 households representing Ankara's city center (73% of the initial sample). A socioeconomic status (SES) index was developed, using indicators for income, occupation, ownership, educational status, and possession of certain goods. Five status groups—upper status (A), middle-upper status (B), mid-middle status (C1), lower-middle status (C2), and lower status (D)—are identified by Z score measurements (see Table 1). SES calculations derive from household information, but mobility measurements depend on a separate questionnaire, which poses questions regarding parents and grandparents' SES history applied to an individual (selected by Kish technique) from every household.

Findings suggest that individual respondents' educational status is significantly higher than their fathers and grandfathers', with an increase that seems linear and dramatic in scale (Graph 1). However, as Graph 2 suggests, this increase is highly stratified and significantly lower for lower-status individuals. In fact, it seems that the proximity between statuses tends to grow as one moves toward the most recent generation (individual). Occupational statuses follow a similar trend. As shown in Graph 3, there is a significant increase between grandfather and father, yet this difference diminishes in the individuals' generation. When findings are evaluated in the light of recent gender debates, they strongly highlight the necessity of approaching genders separately. Graph 5 shows the mobility trajectory of three generations, using mothers' achievements, but separately for men and women. Mothers seem to have remained disadvantaged despite the absolute upward mobility trend observed in previous decades. As graph 6 shows, occupational status achievements are also

gendered, especially for the latest generation. The difference between fathers and grandfathers' occupational status seems similar in both women and men's cases. Yet, if the individuals' own generation is observed, men's occupational status increases dramatically, whereas women's status drops even below their grandfathers'.

In the discussion sections, these findings are examined in relation to socioeconomic processes that give rise to such trends. Modernization of agricultural production, change of ownership rights, and development of transportation and communication technologies in cities all contributed to a radical decrease in the agricultural workforce (68% of men in 1955 vs. 30% of men in 1980). The period from 1960 to 1980 was marked by a planned economy, and industrialization was the State's main target. The post-war economy led to a rather optimistic viewpoint, enabling welfare states' golden years to flourish and achieve the status of main employer. All these macro changes seemed to affect occupational and educational upward mobility to a great extent. In other words, the radical upward mobility observed between the grandfathers and the fathers' generation is very likely to derive from recruitments to newly opened, "better off" positions. Therefore, considering this mobility as absolute, rather than relative, is more accurate.

In the period after the 1980s, the liberal economy was established, leading to a change to an open market economy. The growing service sector began to employ the majority of paid workers. The shrinking agricultural workforce, stability in the industrialization process, the increasing service sector, and the lack of economic growth's capacity to create employment—all served to increase youth unemployment and enlarge the informal work sector. As the data suggests, upper and upper-middle status individuals have always had better chances for upward mobility. Considering that education and migration led to upward mobility between the 1950s and the 1980s, these two status groups were first-generation migrants who seem to have benefitted most from Ankara's resources. Other status groups seem to have joined the migration trend later and thus were unable to attain their fair share from the urban employment structure. Especially the younger generation had to struggle since simultaneously, the unemployment rate increased, informal labor expanded, and real incomes declined. Furthermore, when compared to the grandfathers' generation, education lost its value because of increased rates of schooling. This explains why individuals with lower status were in a disadvantaged position compared to their grandparents.

Another important finding of this study is the gendered-ness of Turkey's mobility trends. As the empirical material shows, women with lower-middle and lower status scored lower than their mothers on the occupational status index. During the period of rapid modernization, it seems that women were never encouraged to seek their own social status. Since women's status achievement was framed in tandem with their households' status achievement, women had to invest in other family members' status

struggles (Özbay, 1995, p. 150). In other words, women's acquisition is observable through their offspring's achievements. These gender-related findings challenge the "conventional view" in mobility research because they show that women's mobility trajectories tell a unique story, and this mobility's contribution to the next generation's status is distinct from the breadwinners' contribution.

The last discussion section recognizes this study's limitations and offers potential, future research agendas to expand mobility literature in Turkey. All in all, this study shows that one's social status position and mobility trajectory have been highly correlated, despite social policies applied until now. Education's potential for enabling upward mobility seems to have decreased over time. Considering the lack of other factors that once generated upward mobility in Turkey (i.e., migration, industrialization), it seems that Turkish society will be more "closed" and boundaries between statuses will be less permeable in the coming decades.

Kaynakça/References

- Aldridge, S. (2001). *Social mobility: A discussion paper*. London, UK: Cabinet Office.
- Ayata, S. (2003). Yeni orta sınıf ve uydu kent yaşamı. D. Kandiyoti & A. Saktanber (Ed.), *Kültür fragmanları: Türkiye'de gündelik hayat içinde* (s. 37–56). İstanbul: Metis Yayınları.
- Baydar, O. (1999). Osmanlı'dan 2000'e İstanbul İşçileri. M. Celal (Ed.), *75 yılda çarkları döndürenler* içinde (s. 207–220). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Blau, P. M., & Duncan, O. R. (1967). *The American occupational structure*. New York, NY: Wiley.
- Boratav, K. (2005). *1980'li yıllarda Türkiye'de sosyal sınıflar ve bölüşüm*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Chapman, T. (1990). The career mobility of women and men. In G. Payne & P. Abbott (Eds.), *The social mobility of women: Beyond the male mobility model* (pp. 23–32). New York, NY: Falmer Press.
- Corak, M. (2013). Income inequality, equality of opportunity, and intergenerational mobility. *The Journal of Economic Perspectives*, 79–102.
- Duncan, O. D. (1969). *Indicators of social change*. New York, NY: Russell Sage Foundation.
- Erikson, R., & Goldthorpe, J. H. (1992). *The constant flux: A study of class mobility in industrial societies*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Ganzeboom, H. B., Treiman, D. J., & Ultee, W. C. (1991). Comparative intergenerational stratification research: Three generations and beyond. *Annual Review of Sociology*, 17, 277–302.
- Glass, D., & Hall, J. R. (1954). *Social mobility in Great Britain: A study in intergenerational change in status*. London, UK: Routledge and Kegan Paul.
- Goldthorpe, J. H. (2013). Understanding—and misunderstanding—social mobility in Britain: The entry of the economists, the confusion of politicians and the limits of educational policy. *Journal of Social Policy*, 42(03), 431–450.
- Grusky, D. B., & Hauser, R. M. (1984). Comparative social mobility revisited: Models of convergence and divergence in 16 countries. *Annual Sociological Review*, 49, 19–38.

- Gülalp, H. (1993). *Kapitalizm, sınıflar ve devlet*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Heath, A. (1981). *Social mobility*. Glasgow: Fontana Paperbacks.
- İçduygu A. & Sirkeci, İ. (1999). Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde göç hareketleri. M. Celal (Ed.), *75 yılda köylerden şehirlere* içinde (s. 249–276). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Jones, F. L. (1969). Social mobility and industrial society: A thesis re-examined. *Sociological Quarterly*, 10, 292–305.
- Kalaycıoğlu, S. (1995). *Formation of a working class: A study of factory workers in Bolu, Turkey* (Doctoral dissertation, University of Kent at Caterbury).
- Kalaycıoğlu, S. (1997). Göçmenlerde toplumsal hareketlilik ile ilgili beklentilerin din görüşü ve cinsiyete göre farklılaşması: Ankara'dan bir örneklem. II. *Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirge Özetleri: Toplum ve Göç* içinde (s. 264–271). Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Kalaycıoğlu, S., Kardam, F., Tüzün, S. & Ulusoy, M. (1998). Türkiye için bir sosyoekonomik statü ölçütü geliştirme yönünde yaklaşım ve denemeler. *Toplum ve Hekim*, 13(2), 126–137.
- Karademir Hazır, I. (2013). Boundaries of middle class identities in Turkey. *Sociological Review*, 62(4), 675–697.
- Kıray, M. (2005). *Tüketim normları üzerine karşılaştırmalı bir araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Koray, M. (1999). Değişen işçi sınıfı profili: 1990'larda endüstri işçisinin sosyal kimliği ve çalışma yaşamı. M. Celal (Ed.), *75 yılda çarkları döndürenler* içinde (s. 179–194). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Kye, B., & Mare, R. D. (2012). Intergenerational effects of shifts in women's educational distribution in South Korea: Transmission, differential fertility, and assortative mating. *Social Science Research*, 41(6), 1495–1514.
- Lenski, G. E. (1966). *Power and privilege: A theory of social stratification*. New York, NY: McGraw-Hill.
- Lipset, S. M., & Bendix, R. (1959). *Social mobility in industrial society*. Los Angeles and Berkeley: University of California Press.
- Marsh, R. W. (1963). Values, demand, and social mobility. *Annual Sociological Review*, 28, 565–575.
- Marshall, G. (1988). *Social class in modern Britain*. London, UK: Hutchinson.
- McClendon, M. J. (1980). Structural and exchange components of occupational mobility: A cross national analysis. *The Sociological Quarterly*, 21(4), 493–509.
- Miller, R., & Hayes, B. (1990). Gender and intergenerational mobility. In G. Payne & P. Abbott (Eds.), *The social mobility of women: Beyond the male mobility model* (pp. 53–65). New York, NY: Falmer Press.
- Miller, S. M. (1960). Comparative social mobility. *Current Sociology*, 9, 1–89.
- Müller, W., & Shavit, Y. (1997). The institutional embeddedness of the stratification process: A comparative study of qualifications and occupations in thirteen countries. In Y. Shavit & W. Müller (Eds.), *From school to work: A comparative study of educational qualifications and occupational destinations* (pp. 1–48). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2011). *Divided we stand: Why inequality keeps rising?* Retrieved from http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/social-issues-migration-health/the-causes-of-growing-inequalities-in-oecd-countries_9789264119536-en#.V7LjAvl96Uk#page4

- Öncü, A. (2000). İstanbullular ve ötekiler: Küreselcilik çağında orta sınıf olmanın kültürel kozmolojisi. Ç. Keyder (Ed.), *İstanbul: Küresel ile yerel arasında* içinde (s. 117–144). İstanbul: Metis Yayınları.
- Özuguurlu, M. (2008). *Anadolu'da küresel fabrikanın doğuşu: Yeni işçilik örüntülerinin sosyolojisi*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Payne, G., Payne, P., & Chapman, T. (1990). The changing pattern of early career mobility. In G. Payne & P. Abbott (Eds.), *The social mobility of women: Beyond the male mobility model* (pp. 41–53). New York, NY: Falmer Press.
- Treiman, D. J. (1970). Industrialization and social stratification. *Sociological Inquiry*, 40(2), 207–234.
- Treiman, D. J., & Ganzeboom, H. B. (2000). The fourth generation of comparative stratification research. In S. R. Quah & A. Sales (Eds.), *The international handbook of sociology* (pp. 122–150). London, UK: Sage.